είναι σχεδόν αδύνατον να διαχωρίσουμε στην πράξη τα διάφορα είδη σημασίας μιας λέξης ή ενός εκφωνήματος. Ομοίως, είναι σχεδόν αδύνατον να ορίσουμε ακόμη και την πιο βασική λογικοπροτασιακή σημασία μιας λέξης ή ενός εκφωνήματος με απόλυτη βεβαιότητα. Αυτό συμβαίνει επειδή η φύση της γλώσσας είναι τέτοια, που στις περισσότερες περιπτώσεις οι λέξεις έχουν «ασαφή όρια»· οι σημασίες τους είναι σε μεγάλο βαθμό διαπραγματεύσιμες και πραγματώνονται μόνο σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα. Ακόμη και η ίδια η έννοια των «ειδών σημασίας» είναι θεωρητικά ύποπτη. Παρά ταύτα, πιστεύω ότι οι διακρίσεις που προαναφέρθηκαν μπορούν να είναι χρήσιμες για τον μεταφραστή ή τη μεταφράστρια, εφόσον ένα εξαιρετικά δύσκολο καθήκον, το οποίο αυτός/ή επιτελεί σε μόνιμη βάση είναι το εξής: οφείλει να προσπαθεί να κατανοήσει, παρά την εγγενή «ασάφεια» της γλώσσας, τις σημασίες των λέξεων και των εκφωνημάτων με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια, προκειμένου να τις αποδώσει σε μια άλλη γλώσσα. Ακόμη και όταν ένας μεταφραστής επιδιώκει να θέσει υπό αίρεση τις προσδοκίες του αναγνώστη, για να το κάνει αυτό υπεύθυνα πρέπει πρώτα να έχει κατανοήσει το κείμενο-πηγή στην ιδιαιτερότητά του. Έτσι ο μεταφραστής οφείλει να καταβάλλει πολύ μεγαλύτερη προσπάθεια, σε σχέση με τον μέσο αναγνώστη, προκειμένου να κατανοήσει επαρκώς ένα κείμενο.

2.3 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΕΙΨΗΣ ΙΣΟΔΥΝΑΜΙΑΣ

Με βάση την παραπάνω ανάλυση, μπορούμε πλέον να αρχίσουμε να περιγράφουμε συνοπτικά ορισμένους από τους πιο κοινούς τύπους έλλειψης ισοδυναμίας που συχνά δημιουργούν δυσκολίες στους μεταφραστές, όπως και ορισμένες αποδεδειγμένα αποτελεσματικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπισή τους. Πρώτα όμως, μια προειδοποίηση. Η επιλογή του κατάλληλου ισοδύναμου σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα εξαρτάται από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες. Άλλοι μπορεί να είναι αυστηρά γλωσσικοί (βλ. για παράδειγμα, την ανάλυση των συνάψεων και των ιδιωτισμών στο κεφάλαιο 3) και άλλοι εξωγλωσσικοί (βλ. κεφάλαια 7 και 8). Είναι πρακτικά αδύνατον να δώσουμε γενικές και απόλυτες κατευθύνσεις για την αντιμετώπιση των διαφόρων τύπων έλλειψης ισοδυναμίας στις διάφορες γλώσσες. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο, όπως και όσα ακολουθούν, μπορεί απλώς και μόνο να προτείνει κάποιες τεχνικές για την αντιμετώπιση της έλλειψης ισοδυναμίας «σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα». Η επιλογή του κατάλληλου ισοδύναμου θα εξαρτάται πάντα όχι μόνο από το γλωσσικό σύστημα ή τα γλωσσικά συστήματα με τα οποία έχει να κάνει ο μεταφραστής, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας του κειμένου-πηγής και ο δημιουργός του κειμένου-στόχου, δηλαδή ο μεταφραστής, επιλέγουν να χειριστούν τα εν λόγω γλωσσικά συστήματα· από τις προσδοκίες, την προγενέστερη γνώση και τις προκαταλήψεις των αναγνωστών σε συγκεκριμένο χρόνο και τόπο· από τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι ίδιοι οι μεταφραστές το έργο τους, αλλά και αξιολογούν τι αρμόζει σε μια δεδομένη περίσταση επικοινωνίας·

και από ποικίλους περιορισμούς που ενδεχομένως ισχύουν σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον και σε μια δεδομένη στιγμή, συμπεριλαμβανομένης της λογοκρισίας[7] και των διαφόρων παρεμβάσεων άλλων εμπλεκομένων, πλην του μεταφραστή, του συγγραφέα και του αναγνώστη.

2.3.1 Σημασιολογικά πεδία και λεξικά σύνολα – η κατάτμηση της εμπειρίας

> Οι λέξεις μιας γλώσσας πολλές φορές δεν αντανακλούν τόσο την πραγματικότητα του κόσμου, όσο τα ενδιαφέροντα του λαού που τη μιλά.
>
> *(Palmer 1976: 21)*

Η θεώρηση του λεξιλογίου της γλώσσας ως ενός συνόλου λέξεων που αναφέρονται σε μια σειρά από εννοιολογικά πεδία μπορεί κάποιες φορές να είναι χρήσιμη. Αυτά τα πεδία αντανακλούν τις διαιρέσεις και τις υποδιαιρέσεις που «επιβάλλει» μια δεδομένη γλωσσική κοινότητα στο συνεχές της εμπειρίας.[8] Στη γλωσσολογία, οι διαιρέσεις αυτές ονομάζονται **σημασιολογικά πεδία** (semantic fields). Τα πεδία είναι αφηρημένες έννοιες. Ένα παράδειγμα σημασιολογικού πεδίου είναι το πεδίο της ΟΜΙΛΙΑΣ ή των ΦΥΤΩΝ ή των ΟΧΗΜΑΤΩΝ. Πολλά σημασιολογικά πεδία είναι κοινά σε όλες ή στις περισσότερες γλώσσες. Οι περισσότερες γλώσσες, αν όχι όλες, διαθέτουν λογικά πεδία για την ΑΠΟΣΤΑΣΗ, το ΜΕΓΕΘΟΣ, το ΣΧΗΜΑ, τον ΧΡΟΝΟ, το ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ, τις ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ, τα ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΔΙΑ και τα ΦΥΣΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ. Οι λέξεις και εκφράσεις που περιλαμβάνει κάθε πεδίο ονομάζονται ενίοτε **λεξικά σύνολα** (lexical sets).[9] Σε κάθε σημασιολογικό πεδίο υπάρχουν

---

[7] Για τη λογοκρισία σε σχέση με τη μετάφραση, βλ. Gutiérrez Lanza (2002), Sturge (2002), Dunnett (2002), Linder (2004), Billiani (2006) και Chan (2007).

[8] Ορισμένοι γλωσσολόγοι δεν δέχονται αυτήν την άποψη, όχι απόλυτα τουλάχιστον. Ο Lyons, για παράδειγμα, (1977: 260) θεωρεί ότι: «Ο εξωτερικός κόσμος της πραγματικότητας δεν είναι απλώς ένα αδιαφοροποίητο συνεχές». Προσωπικά τείνω να συμφωνήσω με τον Lowe (1985: 4):

> Η πραγματικότητα, ο κόσμος της εμπειρίας, αποτελείται από μια *συνεχή*, αδιάλειπτη ροή εντυπώσεων όλων των ειδών, τις οποίες ο άνθρωπος μπορεί να αντιληφθεί με τις σωματικές του αισθήσεις. Η ανθρώπινη γλώσσα, κατηγοριοποιώντας αυτές τις εντυπώσεις μέσω των διαφόρων αναπαραστατικών συστημάτων που έχει αναπτύξει, εισήγαγε ένα είδος *ασυνέχειας* σε αυτήν τη ροή εντυπώσεων –εξού και η έκφραση «(δια)χωρίζω» τον κόσμο της εμπειρίας– παρέχοντας στον άνθρωπο μια νοητική εικόνα ή μια αναπαράσταση της εμπειρίας. Στην ουσία, κάθε γλώσσα, παρέχοντας στον άνθρωπο μια συγκεκριμένη εννοιοποίηση της πραγματικότητας, εισηγείται μια πρωτότυπη, ασυνεχή εικόνα του κόσμου της εμπειρίας. Και κατά μία έννοια, κάθε σημασιολογική μονάδα μιας γλώσσας μετέχει με κάποιο τρόπο στη δημιουργία της συνολικής νοητικής εικόνας του κόσμου που προσφέρει η εν λόγω γλώσσα στους ομιλητές της.

[9] Η έννοια του **λεξικού συνόλου** ορίζεται ειδικότερα στη μελέτη του λεξικού/λεξιλογίου (lexis) [ως πλήρους γλωσσικού αποθέματος μιας γλώσσας]. Εν συντομία, τα **λεξικά σύνολα** αποτελούνται από στοιχεία που τείνουν να δημιουργούν τις ίδιες συνάψεις (για τις συνάψεις, βλ. κεφάλαιο 3, ενότητα 3.1).

συνήθως αρκετές υποδιαιρέσεις ή λεξικά σύνολα και σε κάθε υποδιαίρεση περαιτέρω υποδιαιρέσεις και λεξικά σύνολα. Έτσι, στο πεδίο της ΟΜΙΛΙΑΣ (speech) στα αγγλικά υπάρχει μια υποδιαίρεση για τα ΛΕΚΤΙΚΑ ΡΗΜΑΤΑ, η οποία περιλαμβάνει γενικά ρήματα, όπως τα *speak* (μιλώ) και *say* (λέω), και πιο ειδικά ρήματα, όπως *mumble* (ψελλίζω), *murmur* (μουρμουρίζω), *mutter* (μουρμουράω, παραμιλάω) και *whisper* (ψιθυρίζω). Μπορεί λογικά κανείς να υποστηρίξει ότι όσο πιο αναλυτικό είναι ένα σημασιολογικό πεδίο σε μια συγκεκριμένη γλώσσα, τόσο θα διαφέρει από τα συναφή σημασιολογικά πεδία σε άλλες γλώσσες. Οι γλώσσες τείνουν εν γένει να συγκλίνουν ως προς τις γενικότερες κατηγορίες των σημασιολογικών πεδίων και να αποκλίνουν ως προς τα σημασιολογικά υπο-πεδία με τις λεπτές διαφοροποιήσεις τους. Οι περισσότερες γλώσσες είναι πιθανό να έχουν ισοδύναμα για τα πιο γενικά λεκτικά ρήματα, όπως το *λέω* και το *μιλάω*, αλλά πολλές από αυτές δεν διαθέτουν ενδεχομένως ισοδύναμα για τα πιο ειδικά ρήματα. Οι γλώσσες έχουν εύλογα την τάση να προβαίνουν σε εκείνες μόνον τις σημασιολογικές διακρίσεις που αφορούν το συγκεκριμένο περιβάλλον τους, φυσικό, ιστορικό, πολιτικό, θρησκευτικό, πολιτιστικό, οικονομικό, νομικό, τεχνολογικό, κοινωνικό ή άλλο.

Προτού αναλύσουμε πώς μπορεί να αποβεί χρήσιμη για τη μετάφραση η κατανόηση της φύσης και της οργάνωσης των σημασιολογικών πεδίων, θα εξηγήσουμε τους περιορισμούς της έννοιας του σημασιολογικού πεδίου. Η έννοια του σημασιολογικού πεδίου είναι σε πολλές περιπτώσεις άνευ νοήματος και αποτελεί μια υπεραπλούστευση του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί πραγματικά η γλώσσα. Σε όλες τις γλώσσες υπάρχουν πολλές λέξεις που δεν μπορούν να ταξινομηθούν σε μια κατηγορία (Carter & McCarthy 1988, Lehrer 1974). Κάποιες λέξεις όπως οι ακόλουθες, *just* (μόνο/απλώς), *nevertheless* (εντούτοις) και *only* (μόνο), για να δώσουμε ένα μικρό παράδειγμα και μόνο, δεν μπορούν να υπαχθούν εύκολα σε κάποιο συγκεκριμένο σημασιολογικό πεδίο. Η έννοια του σημασιολογικού πεδίου είναι αρκετά λειτουργική για λέξεις και εκφράσεις με επαρκώς προσδιορισμένη λογικοπροτασιακή σημασία, αλλά όχι για όλες, ούτε καν για τις περισσότερες λέξεις και εκφράσεις μιας γλώσσας.

Ανεξάρτητα από τους περιορισμούς, η κατανόηση των σημασιολογικών πεδίων και των λεξικών συνόλων μπορεί να φανεί χρήσιμη σε έναν μεταφραστή σε σχέση με δύο βασικά ζητήματα:

(α) την αναγνώριση της «αξίας» που έχει μια λέξη σε ένα δεδομένο σύστημα
(β) τη χρησιμοποίηση τεχνικών για την αντιμετώπιση της έλλειψης ισοδυναμίας.

(α) Η κατανόηση της διαφοράς στη δομή των σημασιολογικών πεδίων στη γλώσσα-πηγή και στη γλώσσα-στόχο επιτρέπει στον μεταφραστή να αναγνωρίσει την αξία ενός δεδομένου στοιχείου σε ένα λεξικό σύνολο. Εάν γνωρίζουμε ποια άλλα στοιχεία υπάρχουν σε ένα λεξικό σύνολο και ποιες σχέσεις αντίθεσης αναπτύσσουν με το λεξικό στοιχείο που επέλεξε ένας ομιλητής, τότε μπορούμε να αντιληφθούμε τη σημασία της επιλογής του ομιλητή. Μπορούμε να κατανοήσουμε όχι μόνο τι είναι ένα στοιχείο, αλλά και τι δεν είναι. Αυτό γίνεται καλύτερα αντιληπτό με ένα παράδειγμα.

Στο πεδίο ΘΕΡΜΟΚΡΑΣΙΑ, τα αγγλικά έχουν τέσσερις διαβαθμίσεις: *cold, cool, hot* και *warm* – και τα ελληνικά πέντε: *κρύο, δροσερό, καυτό, ζεστό και χλιαρό.* Αντιθέτως, τα σύγχρονα αραβικά έχουν τέσσερις διαφορετικής φύσεως διαβαθμίσεις: *baarrid* (κρύο/δροσερό), *haar* (ζεστό: για τον καιρό), *saakhin* (ζεστό: για αντικείμενα) και *daafi* (χλιαρό). Σημειώνουμε ότι, σε αντίθεση με τα αγγλικά, τα αραβικά (α) δεν διαχωρίζουν το *κρύο και το δροσερό,* και (β) διαχωρίζουν τη ζέστη όταν αφορά τον καιρό από τη θερμότητα των πραγμάτων. Το γεγονός ότι τα αγγλικά δεν κάνουν την τελευταία διάκριση δεν σημαίνει ότι μπορούμε πάντα να χρησιμοποιούμε τον όρο *hot* για να περιγράψουμε τη θερμοκρασία ενός αντικειμένου, ακόμη και μεταφορικά (πρβ. *hot temper*, ευέξαπτος χαρακτήρας αλλά όχι **hot feelings).* Υπάρχουν περιορισμοί στη συνεμφάνιση των λέξεων σε μια γλώσσα (βλ. την ανάλυση των συνάψεων, κεφάλαιο 3, ενότητα 3.1). Ας εξετάσουμε τώρα τα παρακάτω παραδείγματα από την αγγλική μετάφραση του βιβλίου του Tai Hung-chao *The Private Life of Chairman Mao*, που περιλαμβάνεται στο Translational English Corpus:[10]

1. The nights were cool, but after an hour or two, I was soaked with perspiration and my body ached all over.
2. He was afraid of the Moscow cold, and nothing I said could convince him that the buildings would be so heated that he would never feel the weather.

Ελληνική ΕΜ:

1. Οι νύχτες ήταν **δροσερές**, αλλά μετά από μια-δυο ώρες ήμουν μούσκεμα στον ιδρώτα και πονούσε ολόκληρο το κορμί μου.
2. Φοβόταν το **κρύο** της Μόσχας και ό,τι κι αν είπα δεν κατάφερα να τον πείσω ότι τα κτίρια θα είχαν τόσο καλή θέρμανση που ούτε θα το καταλάβαινε το κρύο.

Λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές στη δομή του αγγλικού και του αραβικού σημασιολογικού πεδίου της θερμοκρασίας, μπορεί κανείς να αντιληφθεί, στα παραπάνω παραδείγματα, αφενός τη διαφορά σημασίας του *cold* και του *cool* και αφετέρου την πιθανή δυσκολία αποσαφήνισης της διάκρισης αυτής σε μια αραβική μετάφραση.

(β) Τα σημασιολογικά πεδία διαρθρώνονται ιεραρχικά, από το γενικό προς το ειδικό. Η γενική λέξη ονομάζεται συνήθως **υπερώνυμο** (superordinate) και η ειδική λέξη **υπώνυμο** (hyponym). Στο πεδίο των ΟΧΗΜΑΤΩΝ, το *vehicle*, όχημα, είναι το υπερώνυμο· και τα *bus, car, truck, coach*, λεωφορείο, αυτοκίνητο, φορτηγό, πούλμαν και ούτω καθ' εξής είναι όλα υπώνυμα του οχήματος. Εί-

[10] Το Translational English Corpus, ή εν συντομία TEC, είναι μια ηλεκτρονική συλλογή κειμένων μεταφρασμένων στα αγγλικά, που φιλοξενείται στο Κέντρο Μετάφρασης και Διαπολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Μάντσεστερ (Ηνωμένο Βασίλειο). Βλ. http://genealogiesofknowledge.net/translational-english-corpus-tec.

ναι προφανές ότι κάθε λογικοπροτασιακή σημασία την οποία φέρει ένα υπερώνυμο ή μια γενική λέξη αποτελεί υποχρεωτικά μέρος της σημασίας όλων των υπωνύμων του, αλλά δεν ισχύει το αντίστροφο. Όταν ένα πράγμα είναι λεωφορείο, τότε υποχρεωτικά είναι όχημα, αλλά το αντίστροφο δεν ισχύει. Όταν έχουμε να κάνουμε με σημασιολογικά κενά στη γλώσσα-στόχο, μπορούμε κάποιες φορές να εκμεταλλευτούμε το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό των σημασιολογικών πεδίων. Οι μεταφραστές λύνουν συχνά το πρόβλημα των σημασιολογικών κενών με ένα τροποποιημένο υπερώνυμο, ή χρησιμοποιώντας περιφράσεις που βασίζονται σε τροποποιημένα υπερώνυμα. Το θέμα αυτό θα αναλυθεί περαιτέρω στην επόμενη ενότητα.

Για να συνοψίσουμε, η έννοια του σημασιολογικού πεδίου, παρότι δεν είναι πάντα ξεκάθαρη ή εφαρμόσιμη, μπορεί να προσφέρει στον μεταφραστή χρήσιμες τεχνικές για την αντιμετώπιση της έλλειψης ισοδυναμίας σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα. Είναι επίσης χρήσιμη για την κατανόηση των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ δύο οποιωνδήποτε γλωσσών και της σημασίας της επιλογής που κάνει ένας ομιλητής ή ένας συγγραφέας σε μία περίσταση επικοινωνίας. Όταν έχουμε να κάνουμε με σημασιολογικά πεδία, έχει σημασία να θυμόμαστε ότι δεν είναι παγιωμένα. Μεταβάλλονται διαρκώς, καθώς εισάγονται στη γλώσσα νέες λέξεις και εκφράσεις, ενώ κάποιες άλλες χάνονται, επειδή δεν σχετίζονται πια με τις ανάγκες μιας γλωσσικής κοινότητας.

Για μια πιο διεξοδική ανάλυση των σημασιολογικών πεδίων, βλ. Lehrer (1974).

2.3.2 Η έλλειψη ισοδυναμίας σε λεξικό επίπεδο και ορισμένες συνήθεις τεχνικές αντιμετώπισής της

Έλλειψη ισοδυναμίας σε λεξικό επίπεδο σημαίνει ότι η γλώσσα-στόχος δεν διαθέτει ακριβές ισοδύναμο για μια λέξη που εμφανίζεται στο κείμενο-πηγή. Το είδος και το επίπεδο της δυσκολίας που δημιουργείται μπορεί να ποικίλλει σημαντικά, ανάλογα με τη φύση της έλλειψης ισοδυναμίας. Διαφορετικά είδη έλλειψης ισοδυναμίας απαιτούν διαφορετικές τεχνικές αντιμετώπισης, άλλες πολύ απλές και άλλες πιο σύνθετες και δύσκολες στον χειρισμό τους. Εφόσον, εκτός από το είδος της έλλειψης ισοδυναμίας, το περικείμενο και ο σκοπός της μετάφρασης αποκλείουν πολλές φορές ορισμένες τεχνικές και οδηγούν στην επιλογή κάποιων άλλων, θα διαχωρίσουμε την ανάλυση των τύπων έλλειψης ισοδυναμίας από την ανάλυση των τεχνικών που χρησιμοποιούν οι επαγγελματίες μεταφραστές για την αντιμετώπισή τους. Η προσπάθεια να συσχετιστούν συγκεκριμένοι τύποι έλλειψης ισοδυναμίας με συγκεκριμένες τεχνικές δεν είναι ούτε εφικτή ούτε βοηθητική. Θα σχολιάσουμε όμως, όπου είναι δυνατόν, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα ορισμένων τεχνικών.

2.3.2.1 Συνήθη προβλήματα έλλειψης ισοδυναμίας

Ακολουθούν ορισμένοι κοινοί τύποι έλλειψης ισοδυναμίας σε λεξικό επίπεδο, με παραδείγματα σε διάφορες γλώσσες:

(α) Πολιτισμικά φορτισμένες έννοιες (culture-specific concepts)

Η λέξη της γλώσσας-πηγής μπορεί να εκφράζει μια έννοια που είναι εντελώς άγνωστη στον πολιτισμό της γλώσσας-στόχου. Αυτή η έννοια μπορεί να είναι αφηρημένη ή συγκεκριμένη· μπορεί να σχετίζεται με μια θρησκευτική πεποίθηση, ένα έθιμο ή ακόμη και με ένα είδος φαγητού. Αυτές οι έννοιες συχνά ονομάζονται «πολιτισμικά φορτισμένες». Παράδειγμα μιας αφηρημένης έννοιας στα αγγλικά, η οποία είναι εξαιρετικά δύσκολο να μεταφραστεί σε άλλες γλώσσες, είναι η λέξη *privacy*.[11] Η λέξη αυτή έχει μια πολύ «αγγλική» σημασία, την οποία μπορούν σπάνια να κατανοήσουν άνθρωποι που ανήκουν σε άλλους πολιτισμούς. Η λέξη *Speaker* (of the House of Commons) δεν έχει ισοδύναμο σε γλώσσες όπως τα ρωσικά, τα κινεζικά και τα αραβικά, μεταξύ άλλων πολλών. Πολλές φορές μεταφράζεται στα ρωσικά ως «Πρόεδρος της Βουλής», ο όρος αυτός όμως δεν αντιστοιχεί επακριβώς στον ρόλο του *Speaker of the House of Commons*, ως ανεξάρτητου αξιωματούχου που τηρεί και επιβάλλει την τάξη στο Κοινοβούλιο. Ένα παράδειγμα συγκεκριμένης έννοιας στα αγγλικά είναι το *airing cupboard*,[12] το οποίο και πάλι είναι άγνωστο στους ομιλητές των περισσότερων γλωσσών.

(β) Η έννοια της γλώσσας-πηγής δεν λεξικοποιείται στη γλώσσα-στόχο

Η λέξη της γλώσσας-πηγής μπορεί να εκφράζει μια έννοια γνωστή στον πολιτισμό-στόχο, η οποία απλώς δεν λεξικοποιείται, δηλαδή δεν «έχει αντιστοιχιστεί» στη γλώσσα-στόχο με μια λέξη η οποία να την εκφράζει. Η λέξη *savoury* (μεζές) δεν έχει ισοδύναμο σε πολλές γλώσσες, παρότι εκφράζει μια έννοια εύκολα κατανοητή. Το επίθετο *standard* (με τη σημασία του «τυπικού», του «μη ιδιαίτερου», όπως στη φράση *standard range of products*, τυποποιημένη σειρά προϊόντων) εκφράζει επίσης μια έννοια εύκολα αντιληπτή και κατανοητή από τους περισσότερους λαούς, αλλά στα αραβικά δεν διαθέτει ισοδύναμο. Η λέξη *landslide* δεν διαθέτει λεξικοποιημένο ακριβές ισοδύναμο σε πολλές γλώσσες, παρόλο που απλώς σημαίνει «σαρωτική πλειοψηφία».[13]

---

[11] Σ.τ.Ε.: Ο όρος περικλείει μια σειρά από πολύπλοκες σημασίες, όπως η ιδιωτικότητα, η ιδιωτική ζωή, τα προσωπικά δεδομένα, η ησυχία, η απομόνωση κ.λπ.

[12] Σ.τ.Μ.: Θερμαινόμενος χώρος (δωμάτιο ή ντουλάπι) στο οποίο στην Αγγλία τακτοποιούνται τα πλυμένα ρούχα για να στεγνώσουν εντελώς – συνήθως ο χώρος που βρίσκεται και ο θερμοσίφωνας.

[13] Σ.τ.Μ.: Στα ελληνικά υπάρχουν πολλές λέξεις, με ποικίλη προέλευση και ετυμολογία, οι οποίες δεν διαθέτουν λεξικοποιημένο ακριβές ισοδύναμο σε άλλες γλώσσες, όπως: *λεβέντης, φιλότιμο, μεράκι, ξεροσφύρι, κελεπούρι, κέφι* κ.ά.

(γ) Η λέξη της γλώσσας-πηγής είναι σημασιολογικά πολύπλοκη

Η λέξη της γλώσσας-πηγής μπορεί να είναι σημασιολογικά πολύπλοκη, ένα πρόβλημα αρκετά κοινό στη μετάφραση. Οι λέξεις δεν χρειάζεται να είναι μορφολογικά πολύπλοκες για να είναι πολύπλοκες σημασιολογικά (Bolinger & Sears, 1968). Με άλλα λόγια, μια απλή λέξη που αποτελείται από ένα απλό μόρφημα μπορεί ορισμένες φορές να εκφράζει ένα πιο πολύπλοκο σύνολο σημασιών απ' ό,τι μια ολόκληρη πρόταση. Οι γλώσσες αναπτύσσουν αυτομάτως πολύ συνοπτικές μορφές για την αναφορά σε πολύπλοκες έννοιες, εφόσον οι έννοιες αυτές είναι τόσο σημαντικές ώστε να αποτελούν συχνά αντικείμενο συζήτησης. Οι Bolinger και Sears διατείνονται ότι «εάν ποτέ χρειαζόταν να μιλάμε καθημερινά για το λοκ-άουτ που κηρύσσουν, ως απάντηση στην απεργία των εργατών, τα μικρά, ανεξάρτητα πριονιστήρια τις Πέμπτες που η θερμοκρασία κυμαίνεται μεταξύ 26-31,5 βαθμών Κελσίου, τότε σίγουρα θα βρίσκαμε έναν συνοπτικό τρόπο για να αναφερόμαστε σ' αυτό» (ό.π.: 114). Συνήθως, δεν αντιλαμβανόμαστε πόσο σημασιολογικά πολύπλοκη είναι μια λέξη, έως ότου χρειαστεί να τη μεταφράσουμε σε μία γλώσσα που δεν διαθέτει ισοδύναμό της. Παράδειγμα μιας τέτοιας πολύπλοκης σημασιολογικά λέξης είναι ο όρος *arruaçāo*, μια βραζιλιάνικη λέξη που σημαίνει «καθαρίζω το έδαφος κάτω από τα καφεόδεντρα και στοιβάζω ό,τι μαζεύω στη μέση του μονοπατιού που χωρίζει τις σειρές φύτευσής τους, για να συλλέγονται πιο εύκολα οι κόκκοι που πέφτουν κατά τη συγκομιδή» (*ITI News* 1988: 57).[14]

(δ) Υπάρχουν διαφορετικές σημασιολογικές διακρίσεις στη γλώσσα-πηγή και στη γλώσσα-στόχο

Μπορεί να υπάρχουν περισσότερες ή λιγότερες σημασιολογικές διακρίσεις στη γλώσσα-στόχο και στη γλώσσα-πηγή. Μια σημασιολογική διάκριση που θεωρείται σημαντική σε μια γλώσσα μπορεί να μην θεωρείται εξίσου σημαντική σε μια άλλη. Για παράδειγμα, στα ινδονησιακά γίνεται διάκριση ανάμεσα στο «βγαίνω έξω στη βροχή χωρίς να ξέρω ότι βρέχει» (*kehujanan*) και στο «βγαίνω έξω στη βροχή ξέροντας ότι βρέχει» (*hujan-hujanan*). Τα αγγλικά δεν κάνουν αυτήν τη διάκριση, με αποτέλεσμα, εάν ένα αγγλικό κείμενο λέει ότι κάποιος βγαίνει έξω στη βροχή, ο ινδονήσιος μεταφραστής να έχει λογικά πρόβλημα όσον αφορά την επιλογή του σωστού ισοδύναμου, εκτός και εάν προκύπτει σαφώς από τα συμφραζόμενα ότι το περί ου ο λόγος πρόσωπο γνωρίζει ή δεν γνωρίζει ότι βρέχει.

(ε) Η γλώσσα-στόχος δεν διαθέτει υπερώνυμο

Η γλώσσα-στόχος μπορεί να διαθέτει ειδικές λέξεις (υπώνυμα), αλλά να μην διαθέτει τη γενική, υπέρτερη λέξη (υπερώνυμο). Τα ρωσικά δεν έχουν λεξικοποιημένο ακριβές ισοδύναμο για τη λέξη *facilities* που σημαίνει «κάθε εξοπλισμός,

[14] *ITI News τχ. 3, τόμ. 3*, Δεκέμβριος 1988. Το ITI είναι το Ινστιτούτο Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ηνωμένου Βασιλείου (Institute of Translation and Interpreting), βλ. www.iti.org.uk.

κτήριο, υπηρεσία κ.λπ. που παρέχεται για μια συγκεκριμένη δραστηριότητα ή για έναν συγκεκριμένο σκοπό».[15] Διαθέτουν, ωστόσο, αρκετές ειδικές λέξεις και εκφράσεις, οι οποίες μπορούν να εκληφθούν ως είδη του *facilities*, όπως για παράδειγμα *sredstva peredvizheniya* (μέσα συγκοινωνίας), *naem* (δάνειο), *neobkhodimye pomeshcheniia* (βασικοί χώροι) και *neobkhodimoe oborudovanie* (βασικός εξοπλισμός). Η Brennan (1999) παραθέτει μια σειρά από ενδιαφέροντα παραδείγματα, τα οποία καταδεικνύουν αυτόν τον τύπο δυσκολίας στη διερμηνεία από την αγγλική στη βρετανική νοηματική γλώσσα:

> Το αιώνιο πρόβλημα των διερμηνέων είναι ότι ο ομιλητής πολλές φορές χρησιμοποιεί έναν γενικό αγγλικό όρο, για τον οποίο η βρετανική νοηματική γλώσσα δεν διαθέτει ακριβές ισοδύναμο: το αντίστροφο πρόβλημα είναι ότι η βρετανική νοηματική γλώσσα είναι πολλές φορές πολύ πιο συγκεκριμένη από τα αγγλικά. Ορισμένα παραδείγματα γενικών αγγλικών όρων [...] είναι τα εξής: *touch* (αγγίζω), *hit* (χτυπάω), *murder* (δολοφονώ), *assault* (επιτίθεμαι), *hold* (κρατώ). Παρόλο που η αγγλική λέξη *hit* δεν προσδιορίζει **πώς** χτυπήθηκε κάποιος (π.χ. με χαστούκι, γροθιά, ξανάστροφη κ.λπ.) ή **πού** χτυπήθηκε (στο πρόσωπο, στο κεφάλι, στα πόδια, στην πλάτη κ.λπ.), η νοηματική εκδοχή του *hit* είναι συνήθως αρκετά συγκεκριμένη σε σχέση με το πώς και το πού.
>
> *(σελ. 233-234, η έμφαση στο πρωτότυπο)*

(στ) Η γλώσσα-στόχος δεν διαθέτει ειδικό όρο (υπώνυμο)

Πολύ συχνά, οι γλώσσες τείνουν να έχουν γενικές λέξεις (υπερώνυμα), αλλά όχι ειδικές λέξεις (υπώνυμα), αφού κάθε γλώσσα κάνει τις σημασιολογικές διακρίσεις που είναι συναφείς προς το περιβάλλον της. Υπάρχουν αναρίθμητα παραδείγματα αυτού του τύπου έλλειψης ισοδυναμίας. Τα αγγλικά έχουν πολλά υπώνυμα για τη λέξη *article* (άρθρο), για τα οποία είναι δύσκολο να βρει κανείς ακριβή ισοδύναμα σε άλλες γλώσσες, όπως για παράδειγμα *feature* (άρθρο ανάλυσης), *survey* (επισκόπηση), *report* (αναφορά/έκθεση), *critique* (κριτική), *commentary* (σχολιασμός), *review* (παρουσίαση) και πολλές άλλες. Το υπερώνυμο *house* (σπίτι) στα αγγλικά διαθέτει επίσης πολλά και διαφορετικά υπώνυμα, τα οποία δεν έχουν ισοδύναμα σε πολλές γλώσσες, όπως για παράδειγμα τα εξής: *bungalow* (μπάνγκαλοου), *cottage* (μικρή, απλή αγροικία), *croft* (είδος υποστατικού στη Σκωτία σε μικρό αγροτεμάχιο που δηλώνεται με τον ίδιο όρο), *chalet* (σαλέ), *lodge* (παράσπιτο), *hut* (καλύβα), *mansion* (αρχοντικό, αρχοντόσπιτο), *manor* (αρχοντόσπιτο, πλουσιόσπιτο), *villa* (έπαυλη) και *hall* (μέγαρο ποικίλων χρήσεων). Για την υπερώνυμη λέξη *jump* (πηδώ), υπάρχουν υπώνυμα όπως τα *leap* (πετάγομαι με άλμα από ένα σημείο σε ένα άλλο), *vault* (πραγματοποιώ άλμα, χρησιμοποιώντας ενδεχομένως ως εφαλτήριο τα χέρια ή ένα κοντάρι), *spring* (εκτινάσσομαι), *bounce* (αναπηδώ), *dive* (βουτάω, βυθίζομαι), *clear* (υπερπηδώ), *plunge* (κάνω

[15] Όπως ορίζεται στο λεξικό *COLLINS COBUILD Dictionary of English* (Sinclair 1987b).

βουτιά, γκρεμίζομαι, κατρακυλώ) και *plummet* (κατρακυλώ, πέφτοντας απότομα και γρήγορα).[16]

(ζ) Διαφορές οπτικής όσον αφορά τον περιβάλλοντα κόσμο και τις διαπροσωπικές σχέσεις

Η φυσική-υλική οπτική μπορεί να έχει μεγαλύτερη σημασία σε μια γλώσσα απ' ό,τι σε μια άλλη. Η οπτική αυτή αφορά τον περιβάλλοντα κόσμο και έχει να κάνει με το πού βρίσκονται τα υποκείμενα ή τα αντικείμενα σε σχέση με ένα μέρος ή μεταξύ τους, όπως αυτό εκφράζεται σε διάφορα ζεύγη λέξεων. Σχετικά παραδείγματα: *come/go* (έρχομαι/πηγαίνω), *take/bring* (παίρνω/φέρνω), *arrive/depart* (φτάνω/αναχωρώ) κ.ο.κ.[17] Η διαφορετική αυτή οπτική μπορεί επίσης να αφορά τη σχέση μεταξύ συνομιλητών, τον συνομιλιακό ρόλο. Για παράδειγμα, τα ιαπωνικά έχουν έξι ισοδύναμα για το ρήμα *give* (δίνω), ανάλογα με το ποιος δίνει σε ποιον: *yaru, ageru, morau, kureru, itadaku* και *kudasaru* (McCreary 1986).

(η) Διαφορές στην εκφραστική σημασία

Μπορεί μια λέξη της γλώσσας-στόχου να έχει την ίδια λογικοπροτασιακή σημασία με τη λέξη της γλώσσας-πηγής, αλλά διαφορετική εκφραστική σημασία. Η διαφορά μπορεί να είναι τεράστια ή ανεπαίσθητη, αρκετά σημαντική όμως ώστε να δημιουργεί μεταφραστικό πρόβλημα σε μια συγκεκριμένη περίσταση επικοινωνίας. Είναι συνήθως ευκολότερο να ενισχυθεί παρά να αποδυναμωθεί η εκφραστική σημασία ενός στοιχείου. Με άλλα λόγια, εάν το ισοδύναμο της γλώσσας-στόχου είναι ουδέτερο σε σχέση με τη λέξη της γλώσσας-πηγής, ο μεταφραστής μπορεί μερικές φορές να προσθέσει το αξιολογικό στοιχείο με έναν τροποποιητή (modifier) ή ένα επίρρημα αν χρειάζεται, ή να το ενθέσει σε κάποιο άλλο σημείο του κειμένου. Επομένως, μπορούμε ίσως σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα να αποδώσουμε για παράδειγμα το αγγλικό ρήμα *batter* (ξυλοκοπώ, ξυλοφορτώνω) (όπως στο child/wife battering) με το πιο ουδέτερο ιαπωνικό ρήμα *tataku*, που σημαίνει «beat» (χτυπώ, δέρνω), μαζί με έναν ισοδύναμο τροποποιητή, όπως το *savagely* (άγρια) ή το *ruthlessly* (αλύπητα). Συνήθως, είναι πιο δύσκολο να χειριστούμε τις διαφορές στην εκφραστική σημασία όταν το ισοδύναμο της γλώσσας-στόχου είναι περισσότερο φορτισμένο συναισθηματικά από το λεξικό στοιχείο της γλώσσας-πηγής. Αυτό συμβαίνει πολλές φορές με στοιχεία που

---

[16] Σ.τ.Ε.: Η εκτός συμφραζομένων απόδοση των αγγλικών συνωνύμων, ενίοτε με δάνεια, περιφράσεις και πλησιώνυμα, αποτελεί ένα δυσχερές όσο και επισφαλές έργο, με δεδομένο τον δυναμικό χαρακτήρα της σημασίας. Οι ίδιοι όροι αποδίδονται προφανώς ορθότερα και ακριβέστερα σε ένα δεδομένο κείμενο, με βάση το περικείμενο, τον σκοπό της μετάφρασης και τη στρατηγική του μεταφραστή.

[17] Σ.τ.Ε.: Για να κατανοήσει κανείς καλύτερα το συγκεκριμένο πρόβλημα, αρκεί να φέρει στον νου του τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται η κίνηση σε μια πόλη ή σε μια χώρα. Οι Αθηναίοι ανεβαίνουν στη Θεσσαλονίκη, οι Θεσσαλονικείς κατεβαίνουν στην Αθήνα, το ραντεβού στη Χώρα ενός νησιού περιλαμβάνει ανάβαση (θα ανέβεις το βράδυ;), σε μια πόλη με θάλασσα και κέντρο την παραλία κατάβαση (θα κατέβεις;) κ.λπ.

σχετίζονται με ευαίσθητα θέματα, όπως η θρησκεία, η πολιτική και το σεξ. Οι όροι *homosexuality* (ομοφυλοφιλία) και *homosexual* (ομοφυλόφιλος) αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα. Η λέξη *homosexuality* δεν είναι μια εγγενώς αρνητική λέξη στα αγγλικά, παρόλο που πολλές φορές χρησιμοποιείται με αρνητικό πρόσημο. Η συνήθης ισοδύναμη έκφραση στα αραβικά, πάλι, *shithuth jinsi* (κατά λέξη: «σεξουαλική διαστροφή»), έχει εγγενώς πιο αρνητική σημασία και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί δύσκολα σε ουδέτερα συμφραζόμενα χωρίς να υποδηλώνει έντονη αποδοκιμασία. Ευτυχώς, ένας λιγότερο επικριτικός και αρνητικός νεολογισμός έχει πλέον εισαχθεί στα αραβικά και κερδίζει διαρκώς έδαφος: η λέξη *mithliyuun*, από το *mithl*, που σημαίνει «όμοιος» ή «παρόμοιος». Ο Whitaker (2006: 13–15) πραγματεύεται αρκετά αναλυτικά τους όρους αυτούς.

(θ) Μορφολογικές διαφορές

Πολλές φορές δεν υπάρχει ισοδύναμο στη γλώσσα-στόχο για ένα συγκεκριμένο μορφολογικό στοιχείο του κειμένου-πηγής. Συγκεκριμένα επιθήματα και προθήματα, που φέρουν λογικοπροτασιακή σημασία και άλλα είδη σημασίας στα αγγλικά, δεν έχουν πολλές φορές ακριβή ισοδύναμα σε άλλες γλώσσες. Στην αγγλική υπάρχουν πολλά ζεύγη με τα επιθήματα *–er* (δρων) και *–ee* (αποδέκτης της δράσης), όπως το *employer/employee* (εργοδότης/εργαζόμενος), *trainer/trainee* (εκπαιδευτής/εκπαιδευόμενος) και *payer/payee* (πληρωτής/δικαιούχος). Χρησιμοποιούνται επίσης πολύ συχνά επιθήματα, όπως το *–ish*, που δηλώνει τη σχέση με κάτι, π.χ. *boyish* (αγορίστικος, παιδικός), *hellish* (διαβολικός), *greenish* (πρασινωπός) και το *–able*, που δηλώνει αυτό που μπορεί να γίνει, όπως π.χ. *conceivable* (νοητός, διανοητός), *retrievable* (ανακτήσιμος), *drinkable* (πόσιμος). Στα αραβικά, για παράδειγμα, δεν υπάρχει μορφολογικός μηχανισμός παραγωγής τέτοιων τύπων και έτσι πολλές φορές χρησιμοποιείται μια κατάλληλη παράφραση, ανάλογα με τη σημασία τους (π.χ. το *retrievable* μεταφράζεται ως «αυτό που μπορεί να ανακτηθεί» και το *drinkable* ως «κατάλληλο για πόση». Πολύ πιο δύσκολα μπορούν να μεταφραστούν περιφραστικά τα παραθήματα/προσφύματα (affixes) που συνεισφέρουν στην εκφραστική ή στην ανακλητική σημασία κατά τη δημιουργία πολλών ευρέως χρησιμοποιούμενων λέξεων του συρμού, όπως το επίθημα *–eria* στα *washateria* (χώρος κοινόχρηστων πλυντηρίων ρούχων), *carpeteria* (κατάστημα με χαλιά και δάπεδα) και *groceteria* (παντοπωλεία αυτοεξυπηρέτησης) (Bolinger & Sears 1968). Το ίδιο ισχύει και για κάποια άλλα παραθήματα που φέρουν εκφραστική σημασία, όπως το επίθημα *–ese* στους όρους *journalese* (δημοσιογραφίστικα, δημοσιογραφική αργκό), *translationese* (μεταφρασίστικα, μεταφραστική αργκό)[18] και *legalese* (νομικίστικα, νομική αργκό), που συνήθως

[18] Σ.τ.Ε.: Διατηρούμε κατ' αναλογία την κατάληξη *-ίστικα* σε όλους τους όρους, παρότι η χρήση της είναι συνηθέστερη στα νομικά και προσθέτουμε τη διλεκτική απόδοση που περιλαμβάνει τον όρο «αργκό» και πάλι κατ' αναλογία προς τον όρο «μεταφραστική αργκό» που πρώτος εισηγήθηκε στα μισά του προηγούμενου αιώνα ο Ι.Θ. Κακριδής, αναφερόμενος στη γλώσσα των σχολικών μεταφρά-

υποδηλώνει αποδοκιμασία ενός συγκεχυμένου ή επιτηδευμένου τύπου γραφής.[19] Η λογικοπροτασιακή σημασία αποδίδεται σχετικά εύκολα περιφραστικά, άλλα όμως είδη σημασίας δεν μπορούν πάντα να αποδοθούν στη μετάφραση. Η αδιόρατη συνεισφορά τους στη γενική σημασία του κειμένου είτε χάνεται εντελώς είτε ανακτάται σε κάποιο άλλο σημείο μέσω τεχνικών αναπλήρωσης.[20]

Είναι σημαντικό για τους μεταφραστές να κατανοήσουν τη συνεισφορά των παραθημάτων στη σημασία των λέξεων και των εκφράσεων, ειδικά καθώς αυτά τα παραθήματα χρησιμοποιούνται πολλές φορές δημιουργικά στα αγγλικά, βοηθώντας μας να επινοήσουμε νέες λέξεις για διάφορους λόγους, όπως για να καλύψουμε προσωρινά σημασιολογικά κενά στη γλώσσα ή στο πλαίσιο του χιούμορ. Η συνεισφορά τους είναι επίσης σημαντική στον τομέα της ορολογίας και της τυποποίησης. Παραδείγματα δημιουργικής χρήσης των παραθημάτων μπορούμε να βρούμε πολλές φορές σε διαφημίσεις και σε άλλους τύπους προωθητικού υλικού. Μια διαφήμιση της σοκολάτας Toblerone, την οποία έβλεπε κανείς σε πολλά καταστήματα στα μέσα της δεκαετίας του '90, απεικόνιζε τρία σοκολατένια τρίγωνα με φόντο μια μεγαλύτερη εικόνα με τρεις αιγυπτιακές πυραμίδες και από κάτω υπήρχε η εξής λεζάντα: «Ancient Tobleronism?» (Αρχαίος Τομπλερονισμός;). Σ' αυτήν την περίπτωση, η κατάληξη *–ism* (-ισμός) ανακαλεί την πνευματικότητα (κατ' αντιστοιχία με τη λέξη Buddh*ism* (βουδ*ισμός*), και ενδεχομένως την παράδοση – υπό την έννοια των καθιερωμένων σχολών σκέψης που έχουν αναρίθμητους ένθερμους υποστηρικτές, όπως ο μαρξ*ισμός*, ο υπαρξ*ισμός* κ.ο.κ. Η κατανάλωση της σοκολάτας Toblerone αποκτά έτσι χαρακτηριστικά πνευματικής εμπειρίας· και ταυτόχρονα η παραγωγή της σοκολάτας, καθώς και κατανάλωσή της, παρουσιάζονται ως μέρος μιας παράδοσης με μακρά και αναλλοίωτη ιστορία.

(ι) Διαφορές στη συχνότητα και στον σκοπό χρήσης συγκεκριμένων τύπων

Ακόμη και όταν ένας συγκεκριμένος τύπος διαθέτει ακριβές ισοδύναμο στη γλώσσα-στόχο, ίσως υπάρχει διαφορά στη συχνότητα χρήσης του ή στον σκοπό για τον οποίο χρησιμοποιείται. Έτσι, τα αγγλικά χρησιμοποιούν πολύ πιο συχνά εξα-

σεων των κλασικών κειμένων. Αυτή η «μεταφραστική αργκό» είναι «μια γλώσσα άψυχη, ακατάστατη, κωμική στην ασυνέπειά της και προπαντός στον τρόπο που σχηματίζει τις περιόδες της· δουλικά υποταγμένη στη φράση του πρωτότυπου έργου, που τη βλέπει σαν ένα μηχανικό άθροισμα από λέξεις, όχι σαν ένα οργανικό σύνολο, πασχίζει να κρατήσει την πολύπλοκη φράση του αρχαίου κειμένου αναλύοντας τις μετοχές στερεότυπα σε δευτερεύουσες προτάσεις (*αφού, επειδή*...) και τρομάζοντας μην τύχει και αλλάξει καμμιάς λέξης ή καμμιάς φράσης τη θέση που έχει στο κείμενο» (1984, 6-7 [1948]). Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι στο ίδιο έργο ο Κακριδής καταφέρεται κατά της «γλώσσας της δημοσιογραφίας και της ρεκλάμας» (ό.π.: 45).

[19] Σ.τ.Ε. Σήμερα στα ελληνικά, πάντως, χρησιμοποιούνται ως επί το πλείστον οι διλεκτικοί όροι που περιλαμβάνουν τον όρο «αργκό».

[20] Για μια αναλυτική και με παραδείγματα παρουσίαση των διαφόρων τεχνικών αναπλήρωσης, βλ. Harvey (1995, 1998).

κολουθητικούς ρηματικούς τύπους (*–ing*) στις δεσμευτικές ρήτρες απ' ό,τι άλλες γλώσσες που διαθέτουν ισοδύναμους τύπους, όπως για παράδειγμα τα γερμανικά και οι σκανδιναβικές γλώσσες. Συνεπώς, η απόδοση του κάθε εξακολουθητικού τύπου σε ένα αγγλικό κείμενο-πηγής με έναν ισοδύναμο τύπο σε ένα γερμανικό, δανικό ή σουηδικό κείμενο-στόχο θα έχει ως αποτέλεσμα ένα επιτηδευμένο ή αφύσικο ύφος.

(κ) Χρήση δάνειων λέξεων στο κείμενο-στόχο

Η χρήση δάνειων λέξεων (loan words) στο κείμενο-πηγή δημιουργεί ένα ιδιαίτερο πρόβλημα στη μετάφραση. Ανεξάρτητα σχεδόν από τη λογικοπροτασιακή τους σημασία στη γλώσσα τους, οι δάνειες λέξεις όπως *au fait, chic, Auf Wiedersehen* και *alfresco,* χρησιμοποιούνται πολλές φορές στα αγγλικά για λόγους κύρους, καθώς θεωρούνται ότι προσδίδουν στο κείμενο ή στο θέμα που αυτό πραγματεύεται έναν αέρα εκλέπτυνσης. Ειδικά τα ιαπωνικά τείνουν να χρησιμοποιούν ευρέως δάνειες λέξεις, «απλώς για λόγους εντύπωσης, ή επειδή ηχούν όμορφα ή φαίνονται κομψές» (Jüngst 2008: 61). Πολλές φορές, αυτή η εντύπωση χάνεται στη μετάφραση, τόσο προς τη γλώσσα από την οποία προήλθε αρχικά η δάνεια λέξη όσο και προς άλλες γλώσσες, στις οποίες δεν μπορεί πάντα να βρεθεί μια δάνεια λέξη που να έχει την ίδια σημασία ή να προκαλεί τους ίδιους συνειρμούς. Η λέξη *dilettante* είναι δάνεια λέξη στα αγγλικά, τα ρωσικά, και τα ιαπωνικά, αλλά τα αραβικά δεν διαθέτουν ισοδύναμο όρο. Αυτό σημαίνει ότι στα αραβικά μπορεί να αποδοθεί μόνον η λογικοπροτασιακή σημασία της λέξης αυτής και θα πρέπει μετά βεβαιότητας σχεδόν να θυσιαστεί το υφολογικό αποτέλεσμα που αυτή δημιουργεί.

Οι δάνειες λέξεις θέτουν επίσης άλλο ένα πρόβλημα στον άπειρο μεταφραστή: το πρόβλημα των **ψευδόφιλων ή ψευδοφίλιων λέξεων** (false friends/faux amis).[21] Οι **ψευδόφιλες λέξεις** είναι λέξεις ή εκφράσεις που έχουν την ίδια μορφή σε δύο ή περισσότερες γλώσσες, αλλά διαφορετική σημασία. Πολλές φορές σχετίζονται με γλώσσες που συνδέονται με ιστορικούς ή πολιτισμικούς δεσμούς, όπως τα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ισπανικά και τα γερμανικά. Στην πραγματικότητα, όμως, οι ψευδόφιλες λέξεις αφθονούν επίσης και σε γλώσσες που δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους, όπως τα αγγλικά, τα ιαπωνικά και τα ρωσικά. Ο Mayoral Asensio (2003: 95-96) αναλύει, στο πλαίσιο της μετάφρασης επίσημων εγγράφων, διάφορα ενδιαφέροντα παραδείγματα ψευδόφιλων λέξεων (τις οποίες ονομάζει «deceptive cognates», «ψευδο-συγγενείς») στα αγγλικά και στα ισπανικά, όπως: *college* (ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) / *colegio* (ίδρυμα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) και *graduate* (πτυχιούχος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) / *graduado* (απόφοιτος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης).

---

[21] Για μια αναλυτική εξέταση των ψευδόφιλων λέξεων και των ενδεχόμενων ζητημάτων που δημιουργούν στη μετάφραση, βλ. Chamizo Domínguez & Nerlich (2002). Η Nilsson (2005) πραγματεύεται τις ψευδόφιλες λέξεις στο πλαίσιο της διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα.

Από τη στιγμή που μια γλώσσα δανείζεται μια λέξη ή μια έκφραση, δεν μπορούμε να προβλέψουμε ή να ελέγξουμε την εξέλιξή της ή τις πρόσθετες σημασίες που ενδέχεται να αποκτήσει ή να μην αποκτήσει. Ορισμένες ψευδόφιλες λέξεις είναι εύκολο να εντοπιστούν, επειδή η διαφορά στη σημασία τους είναι τόσο μεγάλη που μόνο ένας άπειρος μεταφραστής μπορεί να μην την αντιληφθεί. Είναι σχεδόν απίθανο ένας μέσος ιάπωνας μεταφραστής να μπερδέψει το αγγλικό *feminist* (φεμινιστής -ίστρια) με το ιαπωνικό *feminist* (συνήθως χρησιμοποιείται για να περιγράψει έναν άντρα ο οποίος είναι υπερβολικά μαλακός με τις γυναίκες). Ένας άπειρος γάλλος ή γερμανός μεταφραστής μπορεί, ωστόσο, να μπερδέψει το αγγλικό *sensible* (λογικός) με το γερμανικό *sensibel* (που σημαίνει «ευαίσθητος»)· ή το αγγλικό *sympathetic* (συμπονετικός) με το γαλλικό *sympathique* (που σημαίνει «καλός/αρεστός», συμπαθητικός).

Αυτά είναι ορισμένα από τα πιο κοινά παραδείγματα έλλειψης ισοδυναμίας μεταξύ των γλωσσών και των προβλημάτων που δημιουργεί στους μεταφραστές. Με οποιοδήποτε είδος έλλειψης ισοδυναμίας κι αν έχουμε να κάνουμε, είναι σημαντικό πρώτα απ' όλα να αξιολογήσουμε τη βαρύτητα και τον αντίκτυπό της σε ένα συγκεκριμένο κείμενο. Κάθε περίπτωση έλλειψης ισοδυναμίας που συναντούν οι μεταφραστές δεν είναι εξίσου σημαντική. Δεν είναι ούτε εφικτό ούτε επιθυμητό να αναπαράγουμε όλες τις πτυχές της σημασίας όλων των λέξεων σε ένα κείμενο-πηγή. Πρέπει να προσπαθούμε όσο περισσότερο γίνεται να αποδίδουμε τη σημασία των καίριων λέξεων, που είναι σημαντικές για την κατανόηση και την ανάπτυξη ενός κειμένου, αλλά δεν μπορούμε –και δεν πρέπει– να διασπούμε την προσοχή του αναγνώστη, εξετάζοντας την κάθε λέξη χωριστά και επιχειρώντας να του παρουσιάσουμε μια πλήρη γλωσσολογική ανάλυση της σημασίας της.

2.3.2.2 Τεχνικές των επαγγελματιών μεταφραστών

Λαμβάνοντας υπόψη την προαναφερθείσα επιφύλαξη, μπορούμε να εξετάσουμε τώρα κάποια παραδείγματα τεχνικών που χρησιμοποιούν οι επαγγελματίες μεταφραστές για να αντιμετωπίσουν τα διάφορα είδη έλλειψης ισοδυναμίας. Σε κάθε παράδειγμα είναι υπογραμμισμένη η λέξη της γλώσσας-πηγής που δημιουργεί το μεταφραστικό πρόβλημα. Η τεχνική που χρησιμοποιείται από τον μεταφραστή επισημαίνεται με έντονη γραφή και στην αρχική αλλά και στην επίστροφη μετάφραση. Σχολιάζονται μόνο οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπιση της έλλειψης ισοδυναμίας σε λεξικό επίπεδο. Κάποιες άλλες τεχνικές και διαφορές μεταξύ των κειμένων-πηγής και στόχου αναλύονται στα επόμενα κεφάλαια.

(α) Μετάφραση με τη χρήση πιο γενικής λέξης (υπερωνύμου)

Είναι μια από τις συνηθισμένες τεχνικές για την αντιμετώπιση πολλών τύπων έλλειψης ισοδυναμίας, ιδιαίτερα σε επίπεδο λογικοπροτασιακής σημασίας. Λειτουργεί εξίσου καλά στις περισσότερες, εάν όχι σε όλες τις γλώσσες, εφόσον η ιεραρχική δομή των σημασιολογικών πεδίων είναι σε όλες κοινή.

Παράδειγμα Α

	Kolestral Super – συνοδευτικό φυλλάδιο μαλακτικής κρέμας για τα μαλλιά:
ΚΠ - αγγλικά	The rich and creamy KOLESTRAL-SUPER is easy to apply and has a pleasant fragrance.
ΚΣ - αραβικά	كولسترال سوبر غنى ومكثف فى تركيبته التى تمنح مستحضراً يشبه الكريما، مما يجعله فى منتهى السهولة لوضعه على الشعر . . .
Αγγλική ΕΜ	Kolestral super is rich and concentrated in its make-up which gives a product that resembles cream, making it extremely easy to **put** on the hair.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Το Kolestral super είναι πλούσιο και συμπυκνωμένο στη σύνθεσή του, η οποία δίνει ένα προϊόν που μοιάζει με κρέμα, κάνοντας το εξαιρετικά εύκολο να **τοποθετηθεί** στα μαλλιά.

Παράδειγμα Β

	Kolestral Super:
ΚΠ - αγγλικά	Shampoo the hair with a mild WELLA-SHAMPOO and lightly towel dry.
ΚΣ - ισπανικά	**Lavar** el cabello con un champú suave de WELLA y frotar ligeramente con una toalla.
Αγγλική ΕΜ	Wash hair with a mild WELLA shampoo and rub lightly with a towel.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	**Πλύντε** τα μαλλιά με ένα ήπιο σαμπουάν WELLA και τρίψτε τα απαλά με μια πετσέτα.
ΚΣ - αραβικά	يغسل الشعر بشامبو من "ويللا" على أن يكون من نوع الشامبو الملطف . . .
Αγγλική ΕΜ	The hair is washed with 'wella' shampoo, provided that it is a mild shampoo . . .
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Τα μαλλιά **πλένονται** με σαμπουάν «WELLA», δεδομένου ότι είναι ένα ήπιο σαμπουάν...

Παράδειγμα Γ

	A Brief History of Time – Hawking 1988: 1:
ΚΠ - αγγλικά	A well-known scientist (some say it was Bertrand Russell) once gave a public lecture on astronomy. He described how the earth orbits around the sun and how the sun, in turn, orbits around the center of a vast collection of stars called our galaxy.
ΚΣ - ισπανικά	Un conocido científico (algunos dicen que fue Bertrand Russell) daba una vez una conferencia sobre astronomía. En ella describía cómo la Tierra **giraba** alrededor del Sol y cómo éste, a su vez, **giraba** alrededor del centro de una vasta colección de estrellas concida como nuestra galaxia.
Αγγλική ΕΜ	A well-known scientist (some say that it was Bertrand Russell) once gave a lecture on astronomy. In it he described how the Earth **revolved** around the Sun and how the latter in its turn **revolved** around the centre of a vast collection of stars known as our galaxy.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Ένας γνωστός επιστήμονας (κάποιοι λένε ότι ήταν ο Μπέρτραντ Ράσελ) έδωσε κάποτε μια διάλεξη για την αστρονομία. Σ' αυτήν περιέγραψε πώς η Γη **περιστρεφόταν** γύρω από τον Ήλιο και πώς ο τελευταίος με τη σειρά του **περιστρεφόταν** γύρω από το κέντρο ενός τεράστιου συνόλου αστέρων που είναι γνωστοί ως ο γαλαξίας μας.
Δημοσιευμένη ελληνική μετάφραση	Η Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων έδινε κάποτε μία διάλεξη για την αστρονομία. Έλεγε ότι η Γη είναι ένας σφαιρικός πλανήτης του ηλιακού συστήματος που **κινείται γύρω** από το κέντρο του, τον Ήλιο, και ότι ο Ήλιος είναι ένα άστρο που, με την σειρά του, **κινείται γύρω** από το κέντρο του αστρικού σύστήματος, που ονομάζουμε Γαλαξία.

Παράδειγμα Δ

	China's Panda Reserves – συνοδευτικό κείμενο παρουσίασης της World Wide Fund-WWF:
ΚΠ - αγγλικά	Today there may be no more than 1000 giant pandas left in the wild, restricted to a few mountain strongholds in the Chinese provinces of Sichuan, Shaanxi and Gansu. οχυρά, φρούρια
ΚΣ - κινεζικά	今天，仍处于野生状态的大熊猫可能只有一千只，仅限于中国的四川、陕西和甘肃省内的一些山区。
Αγγλική ΕΜ	Today there may be only 1000 big pandas which still remain in the wild state, restricted to certain mountain **areas** in China's Sichuan, Shaanxi and Gansu.

Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Σήμερα υπάρχουν ίσως μόνο 1.000 μεγάλα πάντα που παραμένουν σε άγρια κατάσταση και ζουν αποκλειστικά σε συγκεκριμένες ορεινές **περιοχές** στο Σετσουάν, το Σάανξι και το Γκάνσου της Κίνας.

Τα παραδείγματα αυτά είναι ενδεικτικά της χρήσης μιας γενικής λέξης (υπερωνύμου) προκειμένου να αντιμετωπιστεί η σχετική έλλειψη ειδικών λέξεων στη γλώσσα-στόχο σε σχέση με τη γλώσσα-πηγή. Το ρήμα *shampoo* (λούζομαι) θεωρείται μια μορφή «πλυσίματος», εφόσον είναι πιο περιορισμένο στη χρήση: μπορεί κανείς να πλύνει πολλά πράγματα, αλλά λούζει μόνο τα μαλλιά του. Ομοίως, το ρήμα *orbit* σημαίνει ότι κάτι περιστρέφεται με κάποιο τρόπο (*revolve*), αλλά σε αντίθεση με την περιστροφή δηλώνει αποκλειστικά ένα μικρότερο σώμα που περιστρέφεται γύρω από ένα μεγαλύτερο σώμα στο διάστημα. Οι μεταφραστές των παραπάνω αποσπασμάτων ανέβηκαν απλώς, στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου σημασιολογικού πεδίου, ένα επίπεδο πιο πάνω, ώστε να βρουν μια πιο γενική λέξη που να καλύπτει τη βασική λογικοπροτασιακή σημασία του ελλείποντος υπωνύμου στη γλώσσα-στόχο.

(β) Μετάφραση με χρήση πιο ουδέτερης / λιγότερο εκφραστικής λέξης

Παράδειγμα Α

	Morgan Matroc – φυλλάδιο εταιρείας κεραμικών υλικών:
ΚΠ - αγγλικά	Today people are aware that modern ceramic materials offer unrivalled properties for many of our most demanding industrial applications. So is this brochure necessary; isn't the ceramic market already over-bombarded with technical literature; why should Matroc add more? Because someone mumbles, 'Our competitors do it.' But why should we imitate our competitors when Matroc probably supplies a greater range of ceramic materials for more applications than any other manufacturer.
ΚΣ - ιταλικά	Qualcuno **suggerisce**: 'i nostri concorrenti lo fanno.'
Αγγλική ΕΜ	Someone **suggests**: «Our competitors do it.»
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Κάποιος **επισημαίνει**: «Οι ανταγωνιστές μας το κάνουν».

Υπάρχει μια σημαντική διαφορά στην εκφραστική σημασία του *mumble* (ψελλίζω) και του πλησιέστερου ιταλικού ισοδύναμού του, το *mugugnare*. Το αγγλικό ρήμα *mumble* υποδηλώνει σύγχυση, αποπροσανατολισμό ή αμηχανία, όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα:[22]

[22] Από το British National Corpus. Βλ. www.natcorp.ox.ac.uk.

'Sorry,' she managed to mumble incoherently.
«Συγγνώμη», κατάφερε να **ψελλίσει** ξεκάρφωτα.

I was doing a three-point-turn manoeuvre to get us back onto the road when he woke up, lifted his hat and mumbled: 'Where are we?'

Τη στιγμή που έκανα επιτόπια στροφή για να ξαναβγούμε στον δρόμο, ξύπνησε, σήκωσε το καπέλο του και **ψέλλισε**: «Πού είμαστε;»

'I didn't mean to disturb you,' I mumbled apologetically.
«Δεν ήθελα να σε ενοχλήσω», **ψέλλισε** απολογητικά.

'I'm in your hands,' I mumbled and didn't quite know why I said it.
«Αφήνομαι στα χέρια σου», **ψέλλισα** και δεν ήξερα καλά-καλά γιατί το είπα.

Presented with a hard question, she'll blush, stare at her feet and finally mumble her answer.
Όταν της κάνουν μια δύσκολη ερώτηση, κοκκινίζει, κοιτάζει τα πόδια της και τελικά **ψελλίζει** την απάντησή της.

Απ' την άλλη, ο μερικώς ισοδύναμος ιταλικός όρος *mugugnare* υποδηλώνει ως επί το πλείστον δυσαρέσκεια και όχι αμηχανία ή σύγχυση. Προκειμένου προφανώς να αποφύγει να μεταφέρει λανθασμένα την εκφραστική σημασία του όρου, ο ιταλός μεταφραστής επέλεξε μια πιο γενική λέξη, το *suggerisce* (εδώ, επισημαίνει).

Παράδειγμα Β

	A Study of Shamanistic Practices in Japan – Blacker 1975: 315:
ΚΠ - αγγλικά	The shamanic practices we have investigated are rightly seen as an archaic mysticism.
ΚΣ - ιαπωνικά	我々が探究してきたシャーマン的行為は、古代の神秘主義として、考察されるべきものであろう。
Αγγλική ΕΜ	The shamanic behaviour which we have been researching should rightly be considered as **ancient** mysticism.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Η σαμανιστική συμπεριφορά, την οποία μελετάμε, θα μπορούσε ορθώς να θεωρηθεί **αρχαίος** μυστικισμός.

Ο μεταφραστής θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιήσει μια ιαπωνική έκφραση που σημαίνει σε γενικές γραμμές «του παλιού καιρού» και θα ήταν πιο κοντά τόσο στη λογικοπροτασιακή όσο και στην εκφραστική σημασία του *archaic*. Θα ήταν ωστόσο πολύ άμεση, θα εξέφραζε πολύ ανοιχτή αποδοκιμασία για τα ιαπωνικά δεδομένα (Haruko Uryu, προσωπική επικοινωνία). Η εκφραστική σημασία του *archaic* (παρωχημένος) χάνεται στη μετάφραση.

Παράδειγμα Γ

	China's Panda Reserves:
ΚΠ - αγγλικά	Many of the species growing wild here are familiar to us as plants cultivated in European gardens – species like this exotic lily.
ΚΣ - κινεζικά	这里野生的许多种类我们很熟悉，是欧洲园林内种植的种类——像这一奇异的百合花等种类
Αγγλική ΕΜ	We are very familiar with many varieties of the wildlife here, they are the kind grown in European gardens – varieties like this **strange unique** lily flower.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Είμαστε πολύ εξοικειωμένοι με πολλές ποικιλίες της άγριας χλωρίδας εδώ, είναι του είδους που ευδοκιμούν στους ευρωπαϊκούς κήπους – ποικιλίες όπως αυτός ο **παράξενος μοναδικός** κρίνος.

Τα κινεζικά και άλλες ανατολικές γλώσσες δεν διαθέτουν ισοδύναμο για τον όρο *εξωτικός*. Τη συγκεκριμένη λέξη τη χρησιμοποιούν οι δυτικοί για να δηλώσουν κάποια ασυνήθιστα, ενδιαφέροντα πράγματα, τα οποία προέρχονται από μια μακρινή χώρα, όπως η Κίνα. Η Ανατολή δεν διαθέτει την έννοια *εξωτικός* με το συγκεκριμένο περιεχόμενο και συνεπώς η εκφραστική σημασία της λέξης χάνεται στη μετάφραση.

Παράδειγμα Δ

	China's Panda Reserves:
ΚΠ - αγγλικά	The panda is something of a zoological mystery.
ΚΣ - κινεζικά	熊猫可以被称为动物学里的一个谜。
Αγγλική ΕΜ	The panda may be called a **riddle** in zoology.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Τα πάντα μπορούν να χαρακτηριστούν ένας **γρίφος** στη ζωολογία.

Υπάρχει ένα ισοδύναμο για τη λέξη *mystery* (μυστήριο) στα κινεζικά, αλλά χρησιμοποιείται κυρίως σε σχέση με τη θρησκεία. Ο μεταφραστής θεώρησε ότι θα ήταν λάθος να το χρησιμοποιήσει σε κείμενο που αφορά τη ζωολογία.[23]

[23] Ming Xie, μεταφραστής (προσωπική επικοινωνία).

Παράδειγμα Ε

	China's Panda Reserves:
ΚΠ - αγγλικά	(i) The panda's mountain home is wet and lush, (ii) The panda's mountain home is rich in plant life...
ΚΣ - κινεζικά	熊猫的山区栖息地是潮湿、茂盛的。 熊猫的山区定居地有着丰富的植物种类，有着欧洲园林所珍视的 许多树木、灌木和草本植物的种类。
Αγγλική ΕΜ	The mountain **habitat** of the panda is wet and lush . . . The mountain **settlements** of the panda have rich varieties of plants.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Ο ορεινός **οικότοπος** των πάντα είναι υγρός και πλούσιος σε βλάστηση... Τα ορεινά **ενδιαιτήματα** των πάντα έχουν πλούσιες ποικιλίες φυτών.

Η λέξη *home* (με την έννοια του *τόπου διαβίωσης* και του *γενέθλιου τόπου* και όχι του *κτηρίου*, του *σπιτιού*) δεν έχει άμεσο ισοδύναμο στα κινεζικά· η αλήθεια είναι ότι η μετάφρασή της παρουσιάζει δυσκολίες σε πολλές γλώσσες. Στα παραπάνω παραδείγματα, αντικαθίσταται στα κινεζικά με μερικώς ισοδύναμους όρους, οι οποίοι είναι λιγότερο εκφραστικοί και πιο επίσημοι.

Ορισμένες φορές η εκφραστική σημασία μπορεί να διατηρηθεί με την προσθήκη ενός τροποποιητή, όπως στο παρακάτω παράδειγμα.

Παράδειγμα ΣΤ

	Soldati, 'I passi sulla neve'.[24]
ΚΠ - ιταλικά	Ma già, oltre i tetti carichi di neve, a non piú di duecento metri dalla parte di Torino, si vedevano altissimi, geometrici, tutti quadrettati in mille finestre luminose e balconcini, i primi palazzi condominiali, case a riscatto, falansteri di operai e di impiegati.
ΚΣ - αγγλικά	«Footsteps in the Snow» But already, beyond the snow-laden roofs, and no more than two hundred metres in the direction of Turin, there were to be seen towering, geometrical, chequered by a thousand lighted windows and balconies, the first joint-owned buildings, houses under mortgage, workers' and clerks' **ugly** blocks of flats.
Ελληνική ΕΜ	Αλλά ήδη, πέρα από τις χιονισμένες στέγες, και το πολύ διακόσια μέτρα προς την κατεύθυνση του Τορίνο, εμφανίζονταν πανύψηλα, γεωμετρικά, χωρισμένα σε τετραγωνάκια από χιλιάδες φωτισμένα παράθυρα και μπαλκόνια, τα πρώτα συνιδιόκτητα κτήρια, σπίτια αγορασμένα με στεγαστικά δάνεια, **άσχημες** πολυκατοικίες εργατών και υπαλλήλων.

[24] 'I passi sulla neve' ('Footsteps in the Snow'), διήγημα του Mario Soldati, μτφρ. Gwyn Morris, στο Trevelyan (1965).

Είναι αλήθεια ότι το επίθετο *ugly* (άσχημος) δεν υπάρχει στο κείμενο-πηγή. Η ακόλουθη σημείωση του μεταφραστή εξηγεί γιατί η λέξη *ugly* προστέθηκε στο κείμενο-στόχο: *Falansteri*: communal dwellings which formed part of an ideal cooperative life preached by the French philosopher and socialist writer Charles Fourier (1772–1837). In Italian the word has a pejorative connotation. (*Falansteri* [*Φαλανστήρια*]: κοινοβιακές κατοικίες, οι οποίες αποτελούσαν μέρος της ιδεώδους κοινοκτημονικής ζωής, την οποία κήρυττε ο γάλλος φιλόσοφος και σοσιαλιστής Charles Fourier (1772–1837). Στα ιταλικά, η λέξη έχει αρνητική συνδήλωση).

(γ) Μετάφραση με πολιτισμική υποκατάσταση

Η τεχνική αυτή αφορά την αντικατάσταση ενός πολιτισμικά φορτισμένου λεξικού στοιχείου ή μιας πολιτισμικά φορτισμένης έκφρασης[25] με ένα λεξικό στοιχείο της γλώσσας-στόχου που δεν έχει την ίδια λογικοπροτασιακή σημασία, αλλά είναι πιθανό να έχει παρόμοιο αντίκτυπο στον αναγνώστη της γλώσσας-στόχου, ανακαλώντας, για παράδειγμα, παρόμοια συμφραζόμενα στον πολιτισμό-στόχο. Το βασικό πλεονέκτημα αυτής της τεχνικής είναι ότι δίνει στον αναγνώστη μια έννοια με την οποία μπορεί να ταυτιστεί, κάτι που του είναι οικείο και ελκυστικό. Σε ατομικό επίπεδο, η απόφαση του μεταφραστή να χρησιμοποιήσει τη συγκεκριμένη τεχνική εξαρτάται κυρίως από τους ακόλουθους παράγοντες: (α) τη σχετική ελευθερία που του έχει δώσει ο πελάτης του, (β) τον σκοπό της μετάφρασης και (γ) την προσωπική του κρίση ως προς το κατά πόσο είναι ευκταίο να διατηρηθεί ή, σε διαφορετική περίπτωση, να συγκαλυφθεί η πολιτισμική ιδιαιτερότητα του κειμένου-πηγής. Σε ένα πιο γενικό επίπεδο, η απόφασή του θα αντανακλά επίσης σε κάποιο βαθμό τις κυρίαρχες νόρμες της μετάφρασης σε μια συγκεκριμένη κοινότητα.[26] Η ανοχή προς τις τεχνικές που ενέχουν σημαντική διαφοροποίηση της λογικοπροτασιακής σημασίας του κειμένου ποικίλλει σημαντικά στις διάφορες κοινότητες και χρονικές περιόδους.[27]

---

[25] Για μια διεξοδική ανάλυση και για παραδείγματα πολιτισμικά φορτισμένων στοιχείων και τεχνικών μετάφρασής τους, βλ. Nedergaard-Larsen (1993), Aixelá (1996), Kwieciński (1998), Desmet (2001) και Hagfors (2003).

[26] Η έννοια της «νόρμας» ήρθε στο προσκήνιο μετά την πρώτη έκδοση του παρόντος εγχειριδίου, κατά κύριο λόγο με το έργο του του Gideon Toury (βλ. Toury 1995). Για μια εύληπτη παρουσίαση της βιβλιογραφίας σχετικά με τις νόρμες, βλ. Baker (2009a).

[27] Η ενότητα για τις διαφορετικές ιστορικές παραδόσεις της μετάφρασης στο Baker (1998/2001) και στο Baker & Saldanha (2009) είναι ιδιαιτέρως διαφωτιστική ως προς το γεγονός ότι ορισμένοι τύποι ριζικής προσαρμογής κατά τη μετάφραση δεν ήταν απλώς ανεκτοί, αλλά θεωρούνταν ιδιαιτέρως σημαντικοί σε διάφορες παραδόσεις του παρελθόντος. Επίσης, συνεχίζουν και σήμερα να χρησιμοποιούνται ευρέως σε ορισμένα είδη, κυρίως στη θεατρική μετάφραση. Βλ. Aaltonen (2000), Hardwick (2001) και Anderman (2009).

Παράδειγμα Α

	A Brief History of Time – Hawking 1988: 1:
ΚΠ - αγγλικά	A well-known scientist (some say it was Bertrand Russell) once gave a public lecture on astronomy. He described how the earth orbits around the sun and how the sun, in turn, orbits around the center of a vast collection of stars called our galaxy. At the end of the lecture, a little old lady at the back of the room got up and said: 'What you have told us is rubbish. The world is really a flat plate supported on the back of a giant tortoise.' The scientist gave a superior smile before replying, 'What is the tortoise standing on?' 'You're very clever, young man, very clever,' said the old lady. 'But it's turtles all the way down!'
ΚΣ - ελληνικά	**Η Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων** έδινε κάποτε μία διάλεξη για την αστρονομία. Έλεγε ότι η Γη είναι ένας σφαιρικός πλανήτης του ηλιακού συστήματος που κινείται γύρω από το κέντρο του, τον Ήλιο, και ότι ο Ήλιος είναι ένα άστρο που, με τη σειρά του, κινείται γύρω από το κέντρο του αστρικού συστήματος, που ονομάζουμε Γαλαξία. Στο τέλος της διάλεξης, **η Ντάμα** την κοίταξε θυμωμένη με επιτιμητικό ύφος. «Αυτά που λες είναι ανοησίες. Η Γη δεν είναι **παρά ένα μεγάλο Τραπουλόχαρτο.** Είναι *λοιπόν* επίπεδη σαν όλα **τα Τραπουλόχαρτα.**» της είπε, και στράφηκε περήφανα προς τα μέλη της συνοδείας της, που έδειχναν ικανοποιημένα από την εξήγησή της. **Η Αλίκη** χαμογέλασε υπεροπτικά. «Και σε τι στηρίζεται αυτό **το Τραπουλόχαρτο;**» ρώτησε με ειρωνεία. **Η Ντάμα** δεν έδειξε να αιφνιδιάζεται. «Είσαι έξυπνη, πολύ έξυπνη», απάντησε. «Μάθε λοιπόν **μικρή μου** πως αυτό **το Τραπουλόχαρτο** στηρίζεται σε ένα άλλο, και εκείνο το άλλο σε ένα άλλο άλλο, και εκείνο το άλλο άλλο σε ένα άλλο άλλο άλλο...». Σταμάτησε λαχανιασμένη. «Το Σύμπαν δεν είναι παρά **μια Μεγάλη Τράπουλα**», τσίριξε.
Αγγλική ΕΜ	**Alice in Wonderland** was once giving a lecture about astronomy. She said that the earth is a spherical planet in the solar system which orbits around its centre the sun, and that the sun is a star which in turn orbits around the centre of the star system which we call the Galaxy. At the end of the lecture **the Queen** looked at her angrily and disapprovingly. 'What you say is nonsense. The earth is just **a giant playing card**, so it's flat like all **playing cards**,' she said, and turned triumphantly to the members of her retinue, who seemed clearly satisfied by her explanation. **Alice** smiled a superior smile, 'And what is this **playing card** supported on?' she asked with irony. **The Queen** did not seem put out, 'You are clever, very clever,' she replied, 'so let me tell you, **young lady**, that **this playing card** is supported on another, and the other on another other, and the other other on another other other...' She stopped, out of breath, 'The Universe is nothing but a great **big pack of cards**,' she shrieked.

Σ' αυτό το παράδειγμα, έχουμε μια πολύ ενδιαφέρουσα χρήση της τεχνικής της πολιτισμικής υποκατάστασης. Είναι η αρχή του πολύ γνωστού βιβλίου του Stephen Hawking *A Brief History of Time from the Big Bang to Black Holes* (1988).[28] Όπως ο Hawking στο κείμενό του, έτσι και ο έλληνας μεταφραστής επιδιώκει να διασφαλίσει εξαρχής ότι θα έχει την αμέριστη προσοχή του αναγνώστη. Αποφάσισε ότι αυτό θα το επιτύχει καλύτερα παρουσιάζοντας στον αναγνώστη ήρωες οικείους και ενδιαφέροντες και όχι ξένα πρόσωπα και στερεότυπα, με τα οποία ο αναγνώστης ενδεχομένως δεν θα ταυτιστεί. Η Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων είναι, όπως φαίνεται, μια ιστορία πολύ γνωστή στους Έλληνες. Ο Έλληνας με μέσο μορφωτικό επίπεδο είναι αναμενόμενο να γνωρίζει την ιστορία, τα πρόσωπα της Αλίκης και της Βασίλισσας, όπως και τα πρόσωπα-τραπουλόχαρτα. Σε οποιονδήποτε έχει διαβάσει την ιστορία, η αναφορά στην Αλίκη φέρνει στον νου την εικόνα ενός ανεστραμμένου, παράδοξου κόσμου και είναι ιδιαιτέρως εύστοχη στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα. Η φράση «*a little old lady at the back of the room*» (η μικρόσωμη γριούλα που κάθεται στις πίσω θέσεις μιας αίθουσας) είναι το αγγλικό στερεότυπο για κάποιον που είναι μεν συμπαθητικός, αλλά καταλαβαίνει ως επί το πλείστον άλλα αντί άλλων, παρανοεί δηλαδή όσα λέγονται. Αυτή η στερεοτυπική εικόνα προφανώς δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή σε άλλους πολιτισμούς. Αντικαθίσταται από τη «Βασίλισσα» και στη συνέχεια έχουμε μια σειρά από ενδιαφέρουσες αντικαταστάσεις, το «μεγάλο τραπουλόχαρτο» αντί για τον επίπεδο δίσκο και μια «μεγάλη τράπουλα» αντί για την έκφραση *turtles all the way down* (χελώνες ως κάτω, ιδιωτισμός που χρησιμοποιείται για να δηλώσει την άπειρη παλινδρόμηση).

Παράδειγμα Β

	The Patrick Collection – φυλλάδιο ιδιωτικού μουσείου κλασικών αυτοκινήτων:
ΚΠ - αγγλικά	The Patrick Collection has restaurant facilities to suit every taste – from the discerning gourmet, to the Cream Tea expert.
ΚΣ - ιταλικά	... di soddisfare tutti i gusti: da quelli del gastronomo esigente a quelli dell'esperto di **pasticceria**.
Αγγλική ΕΜ	. . . to satisfy all tastes: from those of the demanding gastronomist to those of the expert in **pastry**.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	...για να ικανοποιήσει όλα τα γούστα: από τον απαιτητικό γκουρμέ μέχρι τον ειδήμονα στα **γλυκά**.

[28] Σ.τ.Μ.: Το κείμενο-στόχος προέρχεται από την ελληνική μετάφραση που εκδόθηκε την ίδια χρονιά με το πρωτότυπο (1988).

Στη Βρετανία, το *cream tea* είναι «ένα απογευματινό γεύμα που περιλαμβάνει τσάι και κάποια τυπικά αγγλικά ψωμάκια (scones)[29] με τυρί-κρέμα και μαρμελάδα. Μπορεί επίσης να περιλαμβάνει σάντουιτς και γλυκά».[30] Δεν υπάρχει ισοδύναμο για το *cream tea* σε άλλους πολιτισμούς. Ο ιταλός μεταφραστής το αντικατέστησε με τα «γλυκά» που δεν έχουν την ίδια σημασία (αν μη τι άλλο, στη Βρετανία το *cream tea* είναι γεύμα, ενώ τα «γλυκά» είναι μόνο ένα είδος φαγητού). Ωστόσο, τα «γλυκά» είναι μια λέξη γνωστή στο ιταλικό κοινό και συνεπώς παρέχει ένα καλό πολιτισμικό υποκατάστατο.

Παράδειγμα Γ

	Gadda, 'La cenere delle battaglie':[31]
ΚΠ - ιταλικά	Poi, siccome la serva di due piani sotto la sfringuellava al telefono coll'innamorato, assenti i padroni, si imbizzì: prese a pestare i piedi sacripantando 'porca, porca, porca, porca ...': finché la non ismise, che non fu molto presto.
ΚΣ - αγγλικά	The Ash of Battles Past:
	Then, because the servant-girl two floors down was chattering at the telephone with her young man, her employers being away, he lost his temper: and began to stamp his feet, bellowing '**Bitch, bitch, bitch** ...' until she gave up, which was not very soon.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Μετά, επειδή η υπηρέτρια, δύο ορόφους παρακάτω, φλυαρούσε στο τηλέφωνο με τον νεαρό φίλο της, καθώς έλειπαν τα αφεντικά της, έχασε την ψυχραιμία του και άρχισε να χτυπά τα πόδια του, ουρλιάζοντας «**Σκύλα, σκύλα, σκύλα**...» έως ότου εκείνη έκλεισε το τηλέφωνο, μετά από κάμποση ώρα πάντως.

Η λέξη *porca* σημαίνει κυριολεκτικά το θηλυκό *γουρούνι,* τη *γουρούνα,* τη *σκρόφα.* Η σημείωση του μεταφραστή εξηγεί ότι η ιταλική λέξη, όπως και η ελληνική, «όταν λέγεται για μια γυναίκα, [...] υποδηλώνει την ακολασία, την πορνεία» (Trevelyan 1965: 196). Η λέξη *bitch* (σκύλα) αποτελεί ένα ακριβές πολιτισμικό υποκατάστατο. Παρόλο που η κυριολεκτική σημασία του *porca* και του *bitch* είναι διαφορετική, και τα δύο στοιχεία χρησιμοποιούνται κυρίως για την εκφραστική τους αξία. Η κυριολεκτική σημασία τους δεν έχει καμία σχέση με τα συγκεκριμένα συμφραζόμενα.

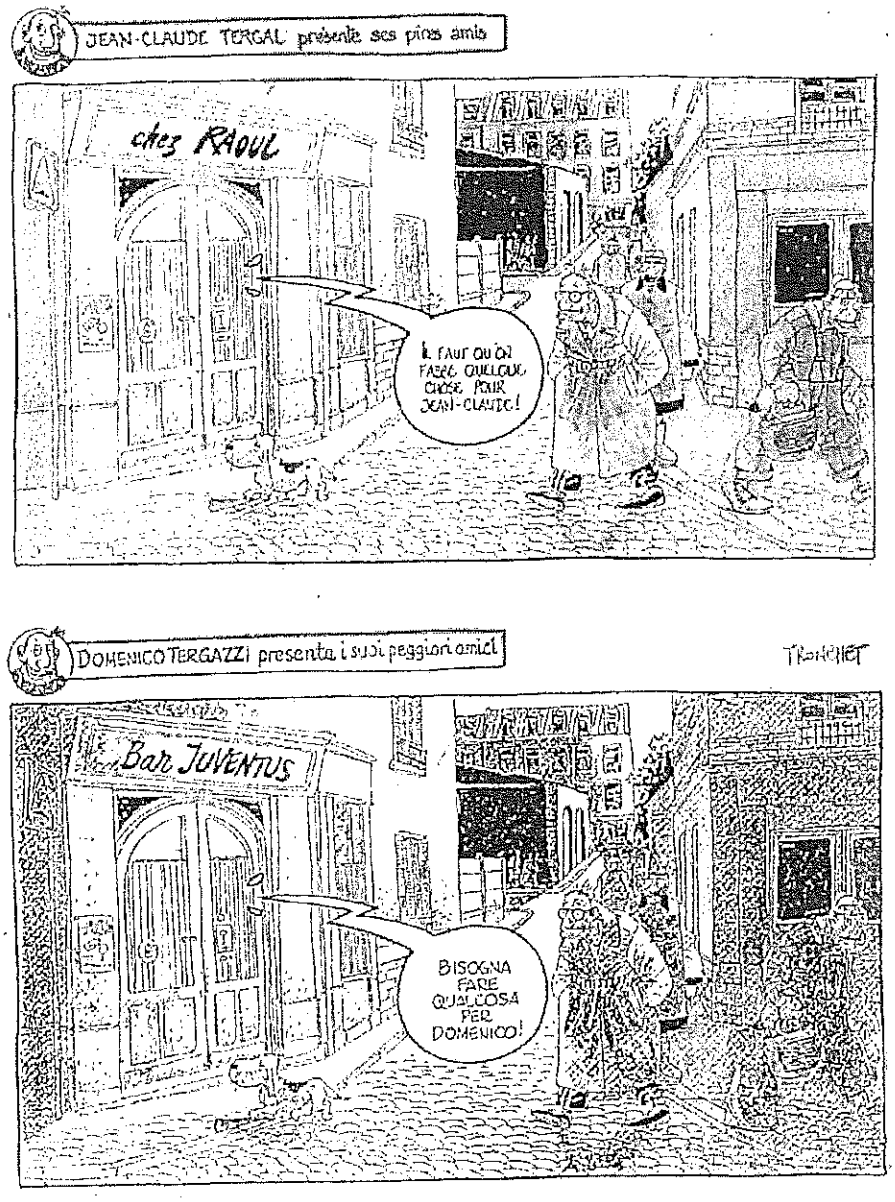
---

[29] Σ.τ.Ε.: Τα *scones* είναι τυπικό, πολιτισμικά φορτισμένο στοιχείο του υλικού πολιτισμού και συγκεκριμένα της διατροφής, κάτι ανάμεσα σε κέικ, τσουρέκι και αφράτο ψωμάκι, που δεν έχει ισοδύναμο στα ελληνικά.

[30] Όπως ορίζεται στο λεξικό *COLLINS COBUILD Dictionary of English* (Sinclair 1987b).

[31] 'La cenere delle battaglie' ('The Ash of Battles Past'), διήγημα του Carlo Emilio Gadda, μτφρ. I. M. Rawson, στο Trevelyan (1965).

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα πολιτισμικής υποκατάστασης στη μετάφραση των κόμικς αναλύει η Celotti (2008: 40-41). Σε μια βινιέτα από ένα κόμικ της σειράς του Didier Tronchet *Jean-Claude Tergal* (Εικόνα 2.1), ο μεταφραστής προσαρμόζει την ταμπέλα πάνω από την πόρτα ενός μπαρ, η οποία γράφει *Chez Raoul* (κυριολεκτική μετάφραση: «Στου Ραούλ» ή «Του Ραούλ» – το Ραούλ είναι ένα κοινό γαλλικό όνομα), η οποία γίνεται στην ιταλική μετάφραση *Bar Juventus* (*Juventus* είναι το όνομα μιας πασίγνωστης ιταλικής ομάδας ποδοσφαίρου).

Εικόνα 2.1 Βινιέτα από ένα κόμικ της σειράς *Jean-Claude Tergal* του Tronchet και της ιταλικής μετάφρασής της από τον *Domenico Tergazzi*

(δ) Μετάφραση με δάνεια λέξη ή με δάνεια λέξη και επεξήγηση

Αυτή η τεχνική χρησιμοποιείται πολύ συχνά στην περίπτωση των πολιτισμικά φορτισμένων εννοιών, των σύγχρονων, νέων εννοιών και των ευρέως χρησιμοποιού-

μενων λέξεων του συρμού. Όταν η δάνεια λέξη επαναλαμβάνεται πολλές φορές στο κείμενο, η επεξήγησή της είναι πολύ χρήσιμη. Η δάνεια λέξη επεξηγείται άπαξ και στη συνέχεια χρησιμοποιείται ως έχει· ο αναγνώστης μπορεί να την κατανοήσει και δεν διασπάται η προσοχή του από περαιτέρω μακροσκελείς επεξηγήσεις.

Παράδειγμα Α

	The Patrick Collection:
ΚΠ - αγγλικά	The Patrick Collection has restaurant facilities to suit every taste – from the discerning gourmet, to the Cream Tea expert.
ΚΣ - γερμανικά	... vom anspruchsvollen Feinschmecker bis zum **'Cream-Tea'- Experten.**
Αγγλική ΕΜ	... from demanding gourmets to **'Cream-Tea'-experts.**
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	...από τους απαιτητικούς γκουρμέ μέχρι τους ειδήμονες στο **«Cream-Tea».**

Το φυλλάδιο του βρετανικού ιδιωτικού μουσείου αυτοκινήτων «The Patrick Collection» μεταφράστηκε για τους τουρίστες που το επισκέπτονταν. Όπως προαναφέρθηκε, το αγγλικό έθιμο του γεύματος «cream tea» είναι μια πολιτισμικά φορτισμένη έννοια· οι γερμανοί πίνουν καφέ και τρώνε κέικ. Ο γερμανός μεταφραστής θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τη στρατηγική της πολιτισμικής υποκατάστασης. Ο «καφές και το κέικ» θα μπορούσαν να έχουν αντικαταστήσει το *cream tea* (βλ. ιταλική έκδοση του ίδιου κειμένου παραπάνω, (γ)). Ο μεταφραστής όμως κατέληξε, όπως φαίνεται, ότι η κατηγορία των μορφωμένων γερμανών αναγνωστών που θα διαβάσουν ένα τέτοιο έντυπο θα γνωρίζουν την αγγλική συνήθεια του *cream tea*, κάτι που εξηγεί επίσης και τη χρήση της δάνειας λέξης χωρίς επεξήγηση. Σημειώνουμε ότι η χρησιμοποιούμενη αγγλική έκφραση τοποθετείται, όπως συμβαίνει συχνά με τις δάνειες λέξεις στη μετάφραση, σε εισαγωγικά. Εκτός αυτού, η σύνθεση είναι πολύ πιο συνηθισμένη στα γερμανικά από ό,τι στα αγγλικά. Η φράση «tea expert» θα ήταν κανονικά μία λέξη στα γερμανικά (όπως και η φράση «cream tea expert» πιθανότατα, εάν υπήρχε ένα τέτοιο πρόσωπο). Ωστόσο, η χρήση του δάνειου όρου έθεσε περιορισμούς στον γερμανό μεταφραστή, δεδομένου ότι αν συνδύαζε μια δάνεια λέξη, *cream tea*, με μια γερμανική λέξη, τον ισοδύναμο όρο για τους «ειδήμονες», θα δημιουργούσε σύγχυση στον αναγνώστη. Ομοίως, η σύνθεση των δύο αγγλικών λέξεων, *cream* και *tea*, θα έρχονταν σε σύγκρουση με την τυπική αγγλική γραμματική. Η χρήση του ενωτικού αποτελεί μια συμβιβαστική λύση σε σχέση με τους κανόνες των δύο γλωσσών.

Ας συγκρίνουμε τις τεχνικές που χρησιμοποιεί ο γερμανός και ο ιταλός μεταφραστής με αυτές που χρησιμοποιεί ο γάλλος και ο ιάπωνας μεταφραστής του ίδιου κειμένου:

ΚΣ - γαλλικά	… – de la table gourmande au **Salon de Thé à l'anglaise.**
Αγγλική ΕΜ	…from the gourmet table to the **English style tea salon.**
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	…από τα γκουρμέ πιάτα ως την **αγγλικού στιλ τσαγερία.**
ΚΣ - ιαπωνικά	パトリック・コレクションは、認識の鋭いグルメからクリーム菓子とお茶の専門店に至るまであらゆる好みに合ったレストラン施設を有しています。
Αγγλική ΕΜ	. . . from the gourmet with keen recognition to a shop specializing in **cream cakes and tea.**
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	…από τα πολύ γνωστά γκουρμέ πιάτα ως ένα κατάστημα που ειδικεύεται στα **κέικ με κρέμα και στο τσάι.**

Παράδειγμα Β

	A Study of Shamanistic Practices in Japan – Blacker 1975: 315:
ΚΠ - αγγλικά	The shamanic practices we have investigated are rightly seen as an archaic mysticism.
ΚΣ - ιαπωνικά	我々が探究してきたシャーマン的行為は、古代の神秘主義として、考察されるべきものであろう。
Αγγλική ΕΜ	The **shamanic** behaviour which we have been researching should rightly be considered as ancient mysticism.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Η **σαμανιστική** συμπεριφορά, την οποία μελετάμε, θα μπορούσε ορθώς να θεωρηθεί αρχαίος μυστικισμός.

Η λέξη *σαμάνος* είναι ένας ειδικός όρος της θρησκειολογίας και δηλώνει έναν ιερέα ή έναν ιερέα-θεραπευτή στις βόρειες φυλές της Ασίας. Τα ιαπωνικά δεν διαθέτουν ισοδύναμο όρο. Το ισοδύναμο που χρησιμοποιείται στη μετάφραση αποτελείται από τη λέξη *σαμάνος* ως δάνεια λέξη, γραμμένο σε γραφή κατακάνα (τη συλλαβική γραφή που χρησιμοποιείται συνήθως για τη μεταγραφή ξένων λέξεων στα ιαπωνικά), συν ένα ιαπωνικό επίθημα που σημαίνει «σαν», ως υποκατάστατο της κατάληξης *-ic* στα αγγλικά. Το ιαπωνικό επίθημα είναι γραμμένο με λογογράμματα Κάντζι (το κινεζικό σύστημα γραφής που χρησιμοποιείται για τη μεταγραφή της κοινής ιαπωνικής).

Παράδειγμα Γ

	Kolestral Super:
ΚΠ - αγγλικά	For maximum effect, cover the hair with a plastic cap or towel.
ΚΣ - αραβικά	للحصول على فعالية مطلقة، يُغطى الشعر بواسطة "كاب" أى قبعة بلاستيكية تُغطى الشعر، أو بواسطة منشفة.
Αγγλική ΕΜ	For obtaining maximum effectiveness, the hair is covered by means of a **'cap', that is a plastic hat which covers the hair**, or by means of a towel.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Για να επιτευχθεί η μέγιστη αποτελεσματικότητα, τα μαλλιά καλύπτονται με ένα **«σκουφί», το οποίο είναι ένα πλαστικό καπέλο που καλύπτει τα μαλλιά,** ή με μια πετσέτα.

Σημειώνουμε ότι η επεξήγηση που ακολουθεί τη δάνεια λέξη βασίζεται στην τροποποίηση μιας υπερώνυμης/γενικής λέξης, συγκεκριμένα του ισοδύναμου του «καπέλου». Σημειώνουμε επίσης τη χρήση των εισαγωγικών, όπως στη γερμανική μετάφραση του αποσπάσματος από το έντυπο *The Patrick Collection* που παραθέσαμε παραπάνω.

Παράδειγμα Δ

	The Patrick Collection:
ΚΠ - αγγλικά	Morning coffee and traditional cream teas are served in the conservatory.
ΚΣ - ιαπωνικά	朝のコーヒーと伝統的午後のお茶とクリーム菓子類は来んサーヴァトリー（温室）で楽しめます。
Αγγλική ΕΜ	Morning coffee and traditional afternoon tea and cream cakes can be enjoyed in the **conservatory** (green house).
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Τον πρωινό καφέ και το παραδοσιακό απογευματινό τσάι και τα κέικ κρέμας μπορεί κανείς να τα απολαύσει στη **σέρα** (ανθοκήπιο).

Παράδειγμα Ε

	The Patrick Collection:
ΚΠ - αγγλικά	A UNIQUE MOTOR MUSEUM TERRACED GARDENS AND GOURMET RESTAURANT COMBINE TO MAKE THE ULTIMATE ATTRACTION
ΚΣ (αγγλική ΕΜ από τα ιαπωνικά)[32]	**Unique** Motor Museum Terraced Gardens **Gourmet Restaurant** are gathered THE ULTIMATE ATTRACTION
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Φανταστικό Μουσείο Αυτοκινήτων Αυλή με κήπο **Γκουρμέ εστιατόριο** όλα στον ίδιο χώρο ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΟ ΑΞΙΟΘΕΑΤΟ[33]

Οι υπογραμμισμένες λέξεις στο κείμενο πηγή και στα δύο παραδείγματα (Δ και Ε) δεν χρησιμοποιούνται ως δάνειες λέξεις στο ιαπωνικό κείμενο επειδή δεν υπάρχει ισοδύναμό τους στα ιαπωνικά, αλλά επειδή ηχούν πιο μοντέρνες, κομψές και αριστοκρατικές. Στην προκειμένη περίπτωση, δίνεται έμφαση περισσότερο στην εκφραστική και ανακλητική σημασία παρά στη λογικοπροτασιακή.

Η Eirlys Davies (2003: 77) αναλύει ένα ενδιαφέρον παράδειγμα από τη μετάφραση του βιβλίου *Ο Χάρι Πότερ και η Φιλοσοφική Λίθος* στα γαλλικά από τον Jean-François Ménard: καθώς η λέξη *prefect* δεν διαθέτει ισοδύναμο στα γαλλικά, ο μεταφραστής χρησιμοποιεί μια συγγενή λέξη (*préfet*) και, αντί να βάλει σημείωση, ενσωματώνει την επεξήγησή της στον διάλογο. Η επίστροφη μετάφραση στα αγγλικά που ακολουθεί το γαλλικό κείμενο παρέχεται από την Davies:

> **Préfet**? Qu'est-ce que c'est que ça ? demanda Harry.
> – C'est un élève chargé de maintenir la discipline, répondit Ron. Une sorte de pion [...] Tu ne savais pas ça?
> – Je ne suis pas beaucoup sorti de chez moi, confessa Harry.

[32] Δυστυχώς, το σαρωμένο αντίγραφο της πρώτης σελίδας του ιαπωνικού φυλλαδίου, στο οποίο βασίζεται η ανάλυση στην πρώτη έκδοση του βιβλίου, έχει χαθεί και ως εκ τούτου δεν είναι δυνατή εδώ η παράθεση του πρωτοτύπου.

[33] Σ.τ.Ε.: Ευχαριστούμε πολύ την Julian Pritchard, από το ίδρυμα Patrick, για τις πληροφορίες και το φωτογραφικό υλικό σχετικά με το Μουσείο, το οποίο δεν υπάρχει πια.

Αγγλική ΕΜ:
'A prefect? What's that?' asked Harry. 'It's a pupil whose job is to keep order', replied Ron. 'A kind of "pion" (member of staff at a French school whose role is to keep order). Didn't you know that?' 'I haven't been around much', confessed Harry.

Ελληνική ΕΜ της ΕΜ:
«Επιμελητής; Τι είναι αυτό; ρώτησε ο Χάρρυ. «Είναι ένας μαθητής που δουλειά του είναι να τηρεί την τάξη», απάντησε ο Ρον. «Ένα είδος 'επόπτη'» (μέλος του προσωπικού στο γαλλικό σχολείο που καθήκον του είναι να τηρεί την τάξη). «Δεν το ήξερες;» «Δεν έχω και μεγάλη εμπειρία από τον κόσμο», εξομολογήθηκε ο Χάρρυ.

Στην προκειμένη περίπτωση, όπως και στην πολιτισμική υποκατάσταση, η ελευθερία με την οποία χρησιμοποιούν οι μεταφραστές δάνειες λέξεις εξαρτάται συχνά από τις κυρίαρχες νόρμες της μετάφρασης στην κοινωνία τους. Για παράδειγμα, στα αραβικά και στα γαλλικά υπάρχει πολύ μικρότερη ανοχή στη χρήση δάνειων λέξεων στον επίσημο γραπτό λόγο απ' ό,τι στα ιαπωνικά, γεγονός που εξηγεί ενδεχομένως την επιλογή να χρησιμοποιηθεί μια συγγενής και όχι μια δάνεια λέξη στην προαναφερθείσα γαλλική μετάφραση.

(ε) Μετάφραση με παράφραση και χρήση παρεμφερούς λέξης

Αυτή η τεχνική χρησιμοποιείται σύνήθως όταν ένας όρος στο κείμενο-πηγή εκφράζει μια έννοια που λεξικοποιείται μεν στη γλώσσα-στόχο αλλά με διαφορετικό τύπο και όταν ένας συγκεκριμένος λεκτικός τύπος χρησιμοποιείται στο κείμενο-πηγή πολύ συχνά και η επανάληψή του παραβιάζει τη φυσικότητα της γλώσσας-στόχου (βλ. την ενότητα για τα συνήθη προβλήματα έλλειψης ισοδυναμίας, παράγραφος (θ) και (ι)).

Παράδειγμα Α

	The Patrick Collection:
ΚΠ - αγγλικά	Hot and cold food and drinks can be found in the Hornet's Nest, overlooking the Alexick Hall.
ΚΣ - γερμανικά	Im Hornet's Nest, **das** die Alexick-Halle **überblickt**, bekommen Sie warme und kalte Speisen und Getränke.
Αγγλική ΕΜ	In the Hornet's Nest, **which overlooks** the Alexick-Hall, you can have hot and cold meals and drinks.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Στο Hornet's Nest, [Η φωλιά της σφήκας] **το οποίο βλέπει προς την** Αίθουσα Αλέξικ, μπορείτε να απολαύσετε ζεστά και κρύα γεύματα και ποτά.

Παράδειγμα Β

	Kolestral Super:
ΚΠ - αγγλικά	The rich and <u>creamy</u> KOLESTRAL-SUPER is easy to apply and has a pleasant fragrance.
ΚΣ - αραβικά	كولسترال سوبر غنى ومكثف فى تركيبته التى تمنح مستحضراً يشبه الكريما . . .
Αγγλική ΕΜ	Kolestral-super is rich and concentrated in its make-up which gives a product **that resembles cream...**
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Το Kolestral-super είναι πλούσιο και συμπυκνωμένο στη σύνθεσή του, η οποία δίνει ένα προϊόν που **μοιάζει με κρέμα...**

Στην παράφραση του αραβικού κειμένου χρησιμοποιείται η παρομοίωση, μια τεχνική που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αντιμετώπιση και άλλων τύπων έλλειψης ισοδυναμίας.

Παράδειγμα Γ

	China's Panda Reserves:
ΚΠ - αγγλικά	There is strong evidence, however, that giant pandas are <u>related</u> to the bears.
ΚΣ - κινεζικά	但是，也有较强的证据表明大熊猫与熊有亲属关系。这一亚洲黑熊分享熊猫在中国境内的活动区域。
Αγγλική ΕΜ	But there is rather strong evidence that shows that big pandas **have a kinship relation** with the bears.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Όμως υπάρχουν αξιόπιστα στοιχεία που δείχνουν ότι τα μεγάλα πάντα **έχουν συγγενική σχέση** με τις αρκούδες.

Παράδειγμα Δ

	The Patrick Collection:
ΚΠ - αγγλικά	As well as our enviable location, other facilities include an excellent Conference and Arts Centre, gourmet restaurant, and beautiful <u>terraced</u> gardens.
ΚΣ - γαλλικά	Outre une situation enviable, le Musée prévoit également un Centre de Conférence et des Arts, un restaurant gourmand et de magnifiques jardins **implantés en terrasse.**

Αγγλική ΕΜ	Besides its enviable location, the museum equally provides a Conference and Arts Centre, a gourmet restaurant and magnificent gardens **created in a terrace.**
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Πέραν της αξιοζήλευτης τοποθεσίας του, το μουσείο περιλαμβάνει επίσης ένα Συνεδριακό και Καλλιτεχνικό Κέντρο, ένα γκουρμέ εστιατόριο και καταπληκτικούς κήπους διαμορφωμένους **στην αυλή.**

(στ) Μετάφραση με παράφραση που δεν περιλαμβάνει παρεμφερείς λέξεις

Όταν η έννοια που εκφράζει το λεξικό στοιχείο στο κείμενο-πηγή δεν λεξικοποιείται στη γλώσσα-στόχο, σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και πάλι η τεχνική της παράφρασης. Η παράφραση μπορεί να μην βασίζεται σε μια παρεμφερή λέξη, αλλά στην τροποποίηση ενός υπερωνύμου ή απλώς στην ανάλυση της έννοιας του λεξικού στοιχείου πηγής, ειδικά εάν το εν λόγω λεξικό στοιχείο είναι σημασιολογικά πολύπλοκο.

Παράδειγμα Α

	'A Secret Best Seller', the *Independent*, Νοέμβριος 1988[34]:
ΚΠ - αγγλικά	In the words of a Lonrho affidavit dated 2 November 1988, the allegations...
ΚΣ - αραβικά	وحسب النص الوارد في إفادة كتابية مشفوعة بيمين قدمتها مؤسسة لونرو بتاريخ 2 نوفمبر 1988 ، فإن الإدعاءات . . .
Αγγλική ΕΜ	According to the text of a **written communication supported by an oath** presented by the Lonrho organization and dated 2 November 1988, the allegations...
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Σύμφωνα με το κείμενο **ένορκης γραπτής δήλωσης,** το οποίο υποβλήθηκε από τον οργανισμό Lonrho **και είχε ημερομηνία 2** Νοεμβρίου 1988, οι ισχυρισμοί...

Παράδειγμα Β

	Palace and Politics in Prewar Japan – Titus 1974: 11:
ΚΠ - αγγλικά	If the personality and policy preferences of the Japanese emperor were not very relevant to prewar politics, social forces certainly were. There are two reasons for giving them only the most tangential treatment here.

[34] Άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Independent* (8 Νοεμβρίου 1988) – το παραθέτει ο Tiny Rowland στο έργο του *A Hero from Zero*, που περιγράφει την εξαγορά του πολυκαταστήματος «House of Fraser» από τον Μοχάμεντ Φαγιέντ.

ΚΣ - ιαπωνικά	だが、日本の天皇の人柄や政策上の好みが戦前の政治に大した関係がなかったとしても、社会勢力の側は明らかにそうではない。社会勢力に対して本書がわずかにふれる程度の扱いしかしなかったのには、二つの理由がある。
Αγγλική ΕΜ	...There are two reasons for <us> not having treated social power in this book except **to a very slight degree of referring <to it>**.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	...Υπάρχουν δύο λόγοι που <εμείς> δεν πραγματευόμαστε την κοινωνική ισχύ σε αυτό το βιβλίο με εξαίρεση μια ελάχιστη **αναφορά <σε αυτήν>.**

Παράδειγμα Γ

	Brintons – δελτίο τύπου ταπητουργίας, 1986:
ΚΠ - αγγλικά	They have a totally integrated operation from the preparation of the yarn through to the weaving process.
ΚΣ - αραβικά	هذا وتقوم الشركة بتنفيذ جميع خطوات الإنتاج بمصانعها، من إعداد الخيوط الى نسجها . . .
Αγγλική ΕΜ	The company **carries out all steps of production in its factories,** from preparing the yarn to weaving it...
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Η εταιρεία **υλοποιεί όλες τις φάσεις της παραγωγής στα εργοστάσιά της,** από την προετοιμασία του νήματος μέχρι τη ύφανσή του...

Παράδειγμα Δ

	The Patrick Collection:
ΚΠ - αγγλικά	You can even dine 'alfresco' in the summer on our open air terrace.
ΚΣ - γερμανικά	Im Sommer können Sie auch auf der Terrasse **im Freien** sitzen und essen.
Αγγλική ΕΜ	In the summer you can also sit and eat on the terrace **in the open.**
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Το καλοκαίρι μπορείτε επίσης να καθίσετε και να φάτε **έξω** στη βεράντα.

Η λέξη *alfresco*, «in the open air» (στο ύπαιθρο, έξω), είναι δάνεια λέξη στα αγγλικά. Η σημασία της έχει αναλυθεί στη γερμανική μετάφραση. Οι δύο εκφράσεις, *alfresco* και *in the open air,* έχουν την ίδια «λογικοπροτασιακή» σημασία, αλλά στη γερμανική απόδοση δεν διατηρείται η «ανακλητική» σημασία του *alfresco,* γεγονός ενδεχομένως εδώ αναπόφευκτο. Σημειώνουμε ότι η δάνεια λέξη τοποθετείται στο κείμενο-πηγή σε εισαγωγικά.

Παράδειγμα Ε

	A Study of Shamanistic Practices in Japan – Blacker 1975: 315:
ΚΠ - αγγλικά	On the basis of the world view uncovered by the shaman's faculties, with its vision of another and miraculous plane which could interact causally with our own, the more advanced mystical intuitions of esoteric Buddhism were able to develop.
ΚΣ - ιαπωνικά	シャーマンの機能によって覆いをとられた世界観を基盤にし、日常の世界と因果的に影響し合うことができる他界の、奇跡的な次元の幻影を伴って、より進歩した密教の秘教的な組織が発展し得た。
Αγγλική ΕΜ	... with the image of another miraculous dimension which can causally **influence each other mutually** with the daily world...
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	... με την εικόνα άλλης μιας θαυματουργικής διάστασης, η οποία μπορεί αιτιακά **να αλληλεπιδρά** με τον καθημερινό κόσμο...

Παράδειγμα ΣΤ

	China's Panda Reserves:
ΚΠ - ιαπωνικά	... the lower mixed broadleaf forests ... are the areas most accessible to and disturbed by Man.
ΚΣ - κινεζικά	偶尔也见于较低地区的混合阔叶森林之中，因为这些地区是人类最容易进入、干扰最多的地方。
Αγγλική ΕΜ	... the mixed broadleaf forests of the lowland area ... are the places **where human beings enter most easily** and interfere most.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	... τα μεικτά πλατύφυλλα δάση στα πεδινά ... είναι οι περιοχές **όπου οι άνθρωποι εισέρχονται πιο εύκολα** και επεμβαίνουν περισσότερο.

Το βασικό πλεονέκτημα της τεχνικής αυτής είναι ότι προσδιορίζει με υψηλό επίπεδο ακρίβειας τη λογικοπροτασιακή σημασία. Ένα από τα μειονεκτήματά της είναι ότι η παράφραση λειτουργεί διαφορετικά από τη λέξη και δεν μπορεί ως εκ τούτου να μεταφέρει την εκφραστική, την ανακλητική ή την κάθε είδους συνειρμική σημασία. Η εκφραστική και η ανακλητική σημασία σχετίζονται μόνο με σταθερά λεξικά στοιχεία, τα οποία επαναλαμβάνονται σε συστηματική, διαχρονική βάση σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα. Έχει και ένα δεύτερο μειονέκτημα, ότι είναι βαριά και άβολη στη χρήση, επειδή καλύπτει το κενό μιας και μόνης λέξης με μια επεξήγηση που αποτελείται από πολλές. Σε συγκεκριμένους τομείς, όπως στον υποτιτλισμό και στη μετάφραση της διαφήμισης και των υλικών συσκευασίας, υπάρχουν πολλές φορές αυστηροί περιορισμοί όσον αφορά τον διαθέσιμο

χώρο, οι οποίοι αποκλείουν τη χρήση οποιασδήποτε ανάλογης τεχνικής επαύξησης. Ομοίως, η παράφραση δεν μπορεί υπό κανονικές συνθήκες να χρησιμοποιηθεί στον τίτλο ενός βιβλίου ή μιας ταινίας, διότι οι τίτλοι πρέπει να είναι ζωντανοί και εντυπωσιακοί. Ο τίτλος του βιβλίου του Brian Whitaker (2006) σχετικά με την ομοφυλοφιλία στον αραβικό κόσμο, *Unspeakable Love*, έχασε αναπόφευκτα μέρος της λογικοπροτασιακής και εκφραστικής σημασίας του όταν μεταφράστηκε στα αραβικά ως *Al-Hubb Al-Mamnu* (κατά λέξη: Απαγορευμένη Αγάπη). Αλλά τα αραβικά δεν έχουν ισοδύναμο για τη λέξη *unspeakable* (ακατανόμαστος) και η παράφραση θα καθιστούσε τον τίτλο περίπλοκο και ελάχιστα ελκυστικό.

(ζ) Μετάφραση με παράλειψη

Αυτή η τεχνική μπορεί να φαίνεται δραστική, στην πραγματικότητα όμως δεν υπάρχει πρόβλημα εάν παραλειφθεί μια λέξη ή μια έκφραση σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα.[35] Εάν η σημασία που φέρει μια συγκεκριμένη λέξη ή έκφραση δεν είναι άκρως σημαντική για την ανάπτυξη του κειμένου, ώστε να δικαιολογεί σχοινοτενείς επεξηγήσεις που διασπούν την προσοχή του αναγνώστη, οι μεταφραστές μπορούν να παραλείψουν τη μετάφραση της συγκεκριμένης λέξης ή έκφρασης και όντως πολύ συχνά την παραλείπουν.

Παράδειγμα Α

	The Patrick Collection:
ΚΠ - αγγλικά	This is your chance to remember the way things were, and for younger visitors to see in real-life detail the way their parents, and their parents before them lived and travelled.
ΚΣ - γαλλικά	Voici l'occasion de retrouver votre jeunesse (qui sait?) et pour les plus jeunes de voir comment leurs parents et grands-parents vivaient et voyageaient.
Αγγλική ΕΜ	Here is the chance to rediscover your youth (who knows?) and for the younger ones to see how their parents and grandparents used to live and travel.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Να η ευκαιρία εσείς να ξαναβρείτε τα νιάτα σας (πού ξέρεις ποτέ;) και οι νεότεροι να δουν πώς ζούσαν και πώς ταξίδευαν οι γονείς, οι γιαγιάδες και οι παππούδες τους.

[35] Για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της παράλειψης ως μεταφραστικής τεχνικής, βλ. Ε. Davies (2007).

Παράδειγμα Β

	China's Panda Reserves:
ΚΠ - αγγλικά	The panda's mountain home is rich in plant life and gave us many of the trees, shrubs and herbs most prized in European gardens.
ΚΣ - κινεζικά	熊猫的山区定居地有着丰富的植物种类，有着欧洲园林所珍视的许多树木、灌木和草本植物的种类。像这一山杜鹃花等种类为十九世纪的植物学家所集采，然后运回欧洲作为园林收藏品。
Αγγλική ΕΜ	The mountain settlements of the panda **have** rich varieties of plants. There are many kinds of trees, shrubs and herbal plants that are preciously regarded by European gardens.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Τα ορεινά ενδιαιτήματα των πάντα **έχουν** πλούσιες ποικιλίες φυτών. Υπάρχουν πολλά είδη δέντρων, θάμνων και βοτάνων τα οποία είναι ιδιαιτέρως αγαπητά στους ευρωπαϊκούς κήπους.

Το κείμενο-στόχος απευθύνεται σε ευρωπαϊκό κοινό και η χρήση του *gave us* (μας έδωσε) τονίζει τον σκοπούμενο προσανατολισμό του. Η κινεζική μετάφραση απευθύνεται σε διαφορετικό κοινό και γι' αυτό τον λόγο απαλείφει τον προσανατολισμό του κειμένου-στόχου, παραλείποντας εκφράσεις οι οποίες φανερώνουν την αρχική οπτική γωνία.

Παράδειγμα Γ

	Brintons:
ΚΠ - αγγλικά	The recently introduced New Tradition Axminster range is already creating great interest and will be on display at the Exhibition.
ΚΣ - αραβικά	أثارت مجموعة "نيو ترادیشين أكسمنستر" درجة عالية من الإهتمام منذ أن قامت الشركة بتقديمها حديثا، وهى من ضمن أنواع السجاد التى سيتم عرضها بالمعرض.
Αγγλική ΕΜ	The 'New Tradition Axminster' collection has aroused a high degree of interest since the company introduced it recently, and it is among the types of carpets which will be displayed in the exhibition.
Ελληνική ΕΜ της ΕΜ	Η συλλογή «New Tradition Axminster» προκάλεσε μεγάλο ενδιαφέρον από τη στιγμή που η εταιρεία τη λάνσαρε πρόσφατα και είναι μεταξύ των τύπων χαλιών που θα παρουσιαστούν στην έκθεση.

Αναπόφευκτα, όταν παραλείπονται λέξεις και εκφράσεις σε μια μετάφραση, υπάρχει κάποια απώλεια σημασίας. Για παράδειγμα, το *already* (ήδη) στο τελευταίο παράδειγμα μεταφέρει την ιδέα ότι η συλλογή 'New Tradition Axminster' δημιουργεί μεγάλο ενδιαφέρον «νωρίτερα από το αναμενόμενο» και αυτό χά-

νεται στη μετάφραση. Είναι λοιπόν σκόπιμο η συγκεκριμένη τεχνική να αποτελεί την έσχατη λύση και να τη χρησιμοποιούμε μόνο όταν η δημιουργία μιας ρέουσας, ευανάγνωστης μετάφρασης έχει σαφώς πολύ περισσότερα πλεονεκτήματα, σε σύγκριση με την ακριβή απόδοση μιας συγκεκριμένης σημασίας σε δεδομένα συμφραζόμενα.

(η) Μετάφραση με εικόνα

Είναι μια χρήσιμη επιλογή εάν η λέξη που δεν έχει ισοδύναμο στη γλώσσα-στόχο αναφέρεται σε μια φυσική οντότητα, η οποία μπορεί να αναπαρασταθεί εικονικά, ειδικά εάν ο χώρος είναι περιορισμένος και το κείμενο πρέπει να παραμείνει σύντομο, συμπυκνωμένο και εύστοχο.

Η Εικόνα 2.2 εμφανιζόταν στα φακελάκια τσαγιού Lipton Yellow Label που προορίζονταν για την αραβική αγορά. Δεν υπάρχει εύκολος τρόπος να μεταφράσει κανείς τη λέξη *tagged*, όπως εμφανίζεται στη φράση *tagged teabags* (φακελάκια τσαγιού με ετικέτα), στα αραβικά, χωρίς να δώσει σχοινοτενείς επεξηγήσεις, οι οποίες θα παραφορτώσουν το κείμενο. Συνεπώς, αντί για παράφραση χρησιμοποιείται μια εικόνα, το φακελάκι τσαγιού με την ετικέτα.

Εικόνα 2.2 Συσκευασία τσαγιού Lipton Yellow Label για την αραβική αγορά.

Τα παραδείγματα που αναλύσαμε σε αυτό το κεφάλαιο δεν καταγράφουν σε καμία περίπτωση εξαντλητικά όλες τις διαθέσιμες τεχνικές για την αντιμετώπιση της έλλειψης ισοδυναμίας σε λεξικό επίπεδο. Καλό είναι οι εκπαιδευόμενοι μεταφραστές να μελετούν και να αναλύουν διαρκώς κείμενα που έχουν μεταφραστεί από επαγγελματίες μεταφραστές, για να ανακαλύπτουν περισσότερες τεχνικές και να μαθαίνουν να αξιολογούν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα τους όταν χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά συμφραζόμενα.